وتوویژ لەگەڵ برایم فەڕشی

”

برایم فەڕشی لە دایکبووی شاری بۆکان و دانیشتووی ئاڵمانە. لە بواری دراما، ئەدەبیاتی نوێی ئاڵمان، شانۆپێداگۆگی، کامپیۆتێر، داڕشتنی سیستەمی فێربوون و مێتۆدی نووسین خوێندوویە. جگە لە بەرهەمی شانۆ و فیلم، نووسراوەکانی لە تۆیی کتێب، گۆوار و ڕۆژنامە و لە ڕێگای ماڵپەڕەکانەوە بڵاو کراونەتەوە. ئەو بە ساڵان وەک شانۆپێداگۆگ لە فێرگە و ناوەندەکانی فێربوون و زیندان، پڕۆژەی شانۆپێداگۆگی بەڕێوە بردووە و جگە لە شانۆ لە زنجیرەی تەلەویزیۆنی دەوری گێڕاوە و دۆبلۆری فیلم بووە. نوێترین پڕۆژەی برایم فەڕشی کە لە ساڵی ٢٠١١ ەوە بەردەوامە، دامەزراندنی ئەنستیتۆی Lernhaus بۆ «پڕۆسەی فێربوون»ە.

“

مامۆستا برایم فەرشی! سازدانی ئەم چاوپێکەوتنە هاوکاتە لەگەڵ ساڵیادی جەژنی دووی ڕێبەندان. ئێمە دەزانین کە یەکێک لە کارە سەمبولیک و هونەرییەکانی قۆناغی ژێکاف و کۆماری کوردستان، بەڕێوەبردنی شانۆی دایکی نیشتمانە. ئایا دەکرێ ئەم شانۆنامەیە وەک دەرخەری ڕۆحی سەردەمی کۆمار سەیر بکەین؟ ئامانجەکانی ئەم شانۆنامەیە چی بوون؟

سپاس بۆ ئێوە، من مامۆستا نیم؛ ناوم برایم فەرشییە و ناوەکەی خۆم لە مامۆستا پێ خۆشترە! ئەوە بۆ من جێگای خۆشییە، کە ڕێک لەم ڕۆژەدا وڵامی پرسیارەکانتان دەدەمەوە. ئەم جێژنە لە هەر مرۆڤێکی نیشتمانەکەم و لەو کەسانەی کە ئەمڕۆ ڕۆژی لەدایکبوونیانە، پیرۆز بێت.

نمایش یان شانۆنامەی دایکی نیشتمان کە لە شارەکانی مەهاباد و خانێ نیشان درا، پڕۆژەیەکی نەتەوەیی- سیاسی- هونەری- فەرهەنگی و کۆمەڵایەتیی بەڕێوەبەرایەتیی کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد، بە تایبەت قازی محەممەد و عەبدولڕەحمان زەبیحی بوو، کە ڕەنگە میرحاج لە باشوورەوە تێکستەکەی لە گەڵ خۆی بۆ سابڵاخ هێنابێ، کە لەوێ ئاڵوگۆڕی تێدا کراوە. نازاندرێ ناوی ئەو کتێبە یان دەستنووسە، چی بووە و کێ نووسیویەتی، بەڵام دەزاندرێ کە تێکستی هاوردە، ناوەرۆکی جیاواز لە دایکی نیشتمانی هەبووە و ڕەنگ و بۆی سیاسیی سەردەمی مەلەک مەحموودی پێوە دیار بووە و داوای پاشایەتی بۆ کوردی تێدا کراوە، کە لە سابڵاخ کراوەتە کۆماری و یەک پەردەشی بە ناوی پەیمانی سەعدئاباد لێ زیادکراوە.

ئەم نمایشە لە هاوینی ساڵی ١٩٤٣ لە گاراجی عەبدول پێشکەش کراوە و لە ماوەی ٤٠ ڕۆژدا، بە بەراوەردی من نزیک چل هەزار کەس لە ناوچەی موکریان، شار و دێ بینیویانە و خەڵک لە دێهاتەوە گوتویانە دەچینە سابڵاخ بۆ بینینی دایکی نیشتمان. بەم پێیە شانۆنامەی دایکی نیشتمان پلان و پڕۆژەیەکی سیاسی-نەتەوەیی بوو. قازی محەممەد بە حزووری زەبیحی و ڕەنگە میرحاج، کاتێک شانۆنامەکەی داوە بە غەنی بلووریان وەک بەرپرسی بەشی لاوانی ژ.ک، گوتوویە: «ئەوە کارێکی تەبلیغییە و کارتێکردنی لەوە زۆرترە کە من بچم بۆ خەڵک قسە بکەم». واتە شانۆنامەی دایکی نیشتمان هەڵگریی پەیام بۆ خەڵک بووە و بیری پێکهێنانی کۆماری کوردستان لە ڕێگای ئەم شانۆنامەیەوە بردراوەتە ناو خەڵک. لە ڕێگای ئەو شانۆنامەیەوە خەڵک بۆ سەربەخۆبوونی کوردستان و دامەزراندنی کۆمار ئامادە کراون.

بینەرانی ئەم شانۆنامەیە هەموو چین و توێژەکانی گوند و شاربوون و ڕۆژانە سێ کەڕەت بەیانی و دوای نیوەڕۆ و ئێوارانە پێشکەش کراوە و ژن و منداڵ و گەورە وبچووک، چوونەتە سەیری شانۆی دایکی نیشتمان. ئامانجەکانی ئەم شانۆنامەیە تێگەیاندنی خەڵک لە پلان و پڕۆژەی نوخبەکانی ئەو سەردەمەی کورد لە جەنگەی شەڕی دووهەمی جیهانی بووە، کە ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش لە لایەن سۆڤیەت و بریتانیاوە دەستی بەسەردا گیرابوو. بەڵێ ڕەنگدانەوەی ڕۆحی سەردەمی کۆمار و هەموو سەردەمەکان، بە ئێستاشەوە، بووە. ئامانجی «دایکی نیشتمان» پێکهێنانی کۆماری کوردستان بوو. پلانی سیاسیی نەتەوەیەکی دابەش کراو، کە لە ڕێگای شانۆووە، گوێزراوەتەوە بۆ ناو خەڵک.

وەک دیارە شانۆنامەی دایکی نیشتمان نەماوە. چۆن دەتوانین لەم دەقە نزیک ببینەوە؟ ئایا دەکرێ بیر لەوە بکەینەوە کە شانۆکارێکی وەک بەڕێزتان بەپێی بەڵگەکان و هەروەها پێداویستییەکانی قۆناغی ئێستای

بزووتنەوەی رزگاریخوازی لە کوردستان یاکوو وەک یەکەم دەقی شانۆیی لە ڕۆژهەڵات شانۆنامەکە بنووسێتەوە؟

ناوەرۆکی شانۆنامە و باسەکانی دیارن کە من لە لێکۆڵینەوەیەکدا کە چارەگە سەدەیەک بەر لە ئێستا لە گۆواری گزنگ لە سوید و بە کرمانجی لە ستانبووڵ بڵاو کراوەتەوە، کرۆکیی شانۆنامەکە و ناوەرۆکەکەیم باس کردووە، کە شیعرەکانی حاجی قادری کۆیی تێدا بەکار هێندراوە. بەڵێ، بە کەڵک وەرگرتن لەو لێکۆڵینەوەیە و بیرەوەری و لێکۆڵینەوەی کەسانی تر، دەکرێ شانۆنامەیەکی هاوشێوە بنووسرێتەوە. بەڵام بێگوومان سەردەمی ئێمە پێویستی بە درامای سەردەمیانە بۆ هەمان مەبەستی سەربەخۆیی هەیە. دیارە لە سەردەمی ئێستاشەوە دەکرێ خۆ بگوازینەوە بۆ سەردەمی کۆمەڵەی ژ.ک و کۆماری کوردستان و خۆ لە جیهانی ئەمرۆ و شانۆی سەردەمدا ببینینەوە. ئەوە دەکرێ و کراوە. ئەوەشم گوتبێ هەر لە سەردەمی نمایشی دایکی نیشتمان، ئێمە لەو وڵاتانەی کە کەوتنە بەر هێرشی فاشیسم، بە تایبەت لە ڕۆژهەڵاتی ئۆوروپا، لە گەڵ شانۆ و نمایشی نیشتمانی ڕووبەڕووین، بۆ وێنە لە بولغارستان کە شەڕی پارتیزانی بە دژی فاشیسم لە ئارادا بوو. ئێمە ساڵی ١٩٩٥ شانۆنامەیەکمان لە واسیلی خانچیف بە ناوی «نانی ژەهراوی» لە ئاڵمان پێشکەش کرد، کە ڕێک لە گەڵ شەڕی پارتیزانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست یەک دەگرێتەوە.

ئێوە وەک دەرهێنەر و یەکێک لە ئەندامەکانی «تیپی شانۆی لاوی بۆکان» لە ساڵی ١٩٧٩ و لە قۆناغی رزگاریی کاتیی ڕۆژهەڵات، شانۆی مانگرتنتان لە هەندێک لە شارەکان وەکوو سنە، سقز، مەهاباد، بۆکان و خانێ بەڕێوە برد. دەکرێ زیاتر لە ناوەرۆکی ئەم شانۆنامەیە بدوێن؟ هەروەها ئایا پێش لەم شانۆیە، تیپەکەی ئێوە چالاکیی دیکەی لە کوردستان هەبوو؟

تیپی شانۆی لاوی بۆکان، بە پێی نۆرمەکانی شانۆ، ساڵی ١٩٧٣ دامەزرا. یەکەم شانۆنامە کە لە بۆکان پێشکەش کرا ناوی «حفره» کونە ئەشکەوت بوو، داستانی چەند سەرباز کە لە بەرەکانی شەڕ ڕایان کردبوو، پەنایان بۆ ئەشکەوت هێنابوو، کە لەوێ لە گەڵ پیرەپیاوێک، واتە لە گەڵ مێژوو ئاشنا دەبن. هەر ئەو کات جووڵانەوەی باشوور لە گەرمەی خۆیدا بوو. «حفره» کە نووسەرەکەی ناسر ئێرانی بوو، لە ناوچە و مێدیای ئەو سەردەم دەنگی دایەوە.

پاشان شانۆنامەی «باڵتە»ی نیکۆلای گوگول پێشکەش کرا، کە باس لە دوو توێژی کۆمەڵگا دەکا، بەرگدروو(خەیات) و کارمەند. ئەو دوو توێژەی کە لە بۆکانی ئەو سەردەم دوو توێژی گرنگی ناو کۆمەڵگا بوون. خەیاتەکان دوو گوزەری بازاڕی بۆکانیان پێک دەهێنا، زۆرینەی خوێندەواری ئەو کات کارمەند بوون. ئەم شانۆنامەیە تیپەکەی بردە ناو خەڵکەوە.

ساڵی ١٩٧٥ شانۆنامەی «پسر خاک» کوری خاک، لە نووسینی عومەر حەمیدی ئەندامی گرووپەکە پێشکەش کرا. ناوەرۆکی شانۆنامەکە باس لە چەند گوندی لورستان بوو. گوندێک، وڵاتێک کە دووچاری وشکساڵی هاتبوو، مەلای دێ خەڵک هان دەدا، گوند جێ بهێڵێن، بەڵام کەسانێک دژی ڕادەوستن و نایانەوێ وڵات و زێد بەجێ بهێڵن. لەو شانۆنامەیەدا زێد، نیشتمان و مانەوە لە سەر زەویی خۆت، پەیامی سەرەکی بوو. شانۆنامەکە تژی بوو لە ڕێورەسمەکانی ناو کوردەواری، لە بووکەبارانەوە هەتا ڕەگەکانی تری فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی. کوری خاک لە سینەما سەعدیی بۆکان چەند ڕۆژ پێشکەش کرا و هەزاران

کەس بینیان. دواتر لە مەهاباد پێشکەش کرا. هەر ئەو ساڵە ساواک لە بۆکان و سەقز دەستی بــە گرتن کــرد، دوو لە ئەندامانــی تیپی لاو گیران، عومەری حەمیدی هەتا پاییزی ١٣٥٧ لە زیندان مایەوە. کەســانێک لــە گرووپەکە دوور کەوتنەوە و بۆکانیان بەجێ هێشت. بەڵام کاری شــانۆ بەردەوام مایەوە. لە درێژەدا تیپی شــانۆی مێرمنداڵ دامەزرێندرا و شــانۆنامەی «بچەها و سگها» ئامادەی پێشکەش کردن کرا، بەڵام ئیدارەی فەرهەنگ و هونەری مەهاباد، بە بیانووی ئەوەی کە لە شانۆنامەکەدا بێرێزی بە شاهەنشــا دەکرێ، پێشی بە پێشکەش کردنی شانۆکە گرت.

هەتا گەیشــتن بە ســاڵی (١٩٧٩)١٣٥٧ شانۆی لاو سێ شانۆنامەی تری پێشکەش کرد؛ «ســگی در خرمن جا» لە نووسینی نووسەری کرماشــانی نوســرەتوڵلا نەویــدی. ناوەرۆکی ئەو شــانۆنامەیە بــاس لە ژیانــی وەرزێران و گرفتەکانــی لە گەڵ مەلا و بــازاڕی بوو. ژن دەوری ســەرەکیی لەو شــانۆنامەیەدا دەگێڕا. جێ خەرمان دەبێتە مەیدانی کێشمەکێشــی کۆمەڵایەتــی، دایکێک بۆ پارێــزگاری لە هەر دەنکە گەنمێک بە گژ هەر کەســێکدا دەچێت کە لە خەرمان نزیک بێتەوە. ئەم شــانۆنامەیە، لە بۆکان و ناوچە، بۆچوونی گەلێک لە خەڵکی ســەبارەت بە دەوری کچان لە شانۆدا گۆڕی، دایکی ئەو کچانەی کە لە گەڵ تیپەکە کاریان دەکرد، بە ڕێز و شانازییەوە سەیری کچەکانی خۆیانیان دەکرد.

حەز دەکەم لێرە یادی یەکێک لەو دایکانە و کچەکــەی بکەمــەوە. من ســێ ڕۆژ بەر لە پێشکەش کردنی ئەو شانۆنامەیە، ئەو خانمەم لە تیپەکە دەرکرد، کە دەوری سەرەکیی هەبوو، ڕۆیشــت و لە گەڵ دایکی هاتەوە، دایکی کە خانمێکی کارەکەر و زەحمەتکێش بوو، کاری ماڵانی دەکرد، هات بەو زمانە ساکارەی خۆی داوای کــرد کە ئیزن بدرێ کچەکەی لە گەڵ تێپەکــە بمێنێ. لەم چرکە ســاتەوە ئەو کچە تەواو گۆڕا و لە ســەر سەکۆ دەورێکی گێڕا کە وەبیرهێنانەوەشی، مچورک بە لەشمدا دەهێنێ. ئەو خانمە و ئەو کچۆڵانەی لەم شــانۆنامەیەدا دەوریان گێڕا، خۆشەویستیی مەزنی خەڵکیان بۆ لای خۆیان ڕاکێشــا و وێنەیەکی نۆیان لە شانۆ، پێشکەشی بینەران کرد. ئەم شانۆنامەیە لە هۆڵی شــانۆی دەبیرســتانی کورشی کەبیر پێشکەش کرا، کە تازە ساز کرابوو. دەبێ لێرە یادێک لە ڕەســوڵ پەناهی، ڕەییسی ئیدارەی فێرکــردن و بارهێنان بکەمــەوە، کە بەڵێنی دروســت کردنی ئــەو هۆڵەی پــێ دایین و بەڵێنەکەی بردە سەر.

شانۆنامەی «عمو زنجیرباف»، شێتخانەیەکی پڕ لە نووسەر و پسپۆڕ و نوخبەی وڵاتی دەنواند، کە پرســی ئەم توێژەی ناو کۆمەڵگای هێنایە ســەر ســەکۆ. «دووری غەریب» بەسەرهاتی گوندێکی کرماشان دەگێڕێتەوە. ئەم شانۆیە، بە قوڵاییی فەرهەنگ و فولکلۆر و گیروگرفتەکانی ناوچەکانــی کوردســتاندا دەچێتــە خوار، کە فرە تەئسیری لە ســەر خەڵک دانا. نووسەری ئەم شــانۆنامەیە، نوســرەتوڵلا سەیافی دۆست و هاوکار و بەرپرســی تیپی شانۆی کرماشان بوو. دوا شــانۆنامەی بەر لە پێشکەش کردنی مانگرتــن، شــانۆنامەیەکی بێدەنــگ بــوو لە نووسینی عەبدوڵلا ئەمینی کە لە سەروبەندی خۆپیشاندانەکان لە ســاڵی ١٣٥٧ پێشکەش کرا.

تیپی شــانۆی لاو، لەم سەردەمەدا تێکەڵ بــە خۆپیشــاندان و چالاکیــی خەڵــک کرا. کەمــاڵ حەمیــدی، ئەندامی تیپی شــانۆی لاو، کە دەبیرســتانی کــوورش کەبیر بە ناوی ئــەوەوە کراوە، یەک لەو کەســانە بوو، کە لە خۆپیشــاندانی خەڵکی بۆکاندا کوژرا، موتەلیب چابوک، سەید ئەسعەد حوسێنی کە بە دەستی حکوومەتی ئیسلامی کوژران، ئەندامانی تیپی شانۆی لاو بوون.

شــانۆی مانگرتن، پاش شانۆنامەی دایکی نیشتمان، یەکەم شــانۆنامە بە زمانی کوردی

بوو، کە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە خانێ، مەهاباد، بۆکان، سەقز و سنە پێشکەش کرا. ناوەرۆکی شانۆنامەکە باس لە مانگرتنی کرێکارانی نەوتی کەرکووک بوو، کە لەگەڵ ئەو سەردەمەی کورد لە ڕۆژهەڵات دەهاتەوە. شانۆنامەکە لە باشوورەوە هاوردرابوو، نووسەرەکەی عەبدولڕەحمان زەنگەنە بوو. ئەم شانۆنامەیە دەستپێکی سەردەمێکی نوێی شانۆ لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بوو. چل ساڵ بەر لە ئێستا!

لە ساڵی ۱۹۸۰ تیپەکەی ئێوە شانۆی «خودموختاری یانی چی» بەڕێوە دەبا. دەتوانن پێمان بڵێن نووسەری ئەم شانۆنامەیە کێ بوو و دەتانویست چ پەیامێک بگوازنەوە؟ گرنگیی ئەم شانۆیە لە لایەن فۆرمیشەوە سەرنجڕاکێش بووە. ئایا مەبەستتان بووە لە فۆرمی پێشکەش کردنی بەیتی کوردی کەڵک وەرگرن؟

یەکێک لەو باسانەی کە لەو سەردەمەدا بۆ خەڵک و تەنانەت حزبەکان ناڕوون بوو، دروشمی خودموختاری بوو. لە چوار هێزی ئەو کات کۆمەڵە، چریک فەدایی، دەفتەری مامۆستا شێخ عێزەددینی حوسێنی و حزبی دێموکڕات، کە لە «هەیئەتی نوێنەرایەتیی خەڵکی کورد»دا بەشدار بوون، تەنیا دێموکڕات ئەو دروشمەی هەبوو، بە بێ ئەوەی بەرنامەی نووسراوی لە بەر دەستدا بووبێ، کە خودموختاری چییە؟ ئەم بابەتە گرنگترین باسی سەردەمی شەڕی سێ مانگە بەر لە پێکهێنانی «هەیئەتی نوێنەرایەتی»بوو. چریک فەدایی بە کەڵک وەرگرتن لە کتێبی ستالین و مەسەلەی میللی، خودموختاری بە دەستی شۆڕاکانی هێنایە کایەوە، کە بوو بە بەرنامەی کۆمەڵەش. پاشان داوای هەشت خاڵ، ۱۲ خاڵ و دواتر باسی خودگەردانی هاتە پێش، کە هەمووی دەبووە هۆی بشێوی و خەڵک سەرەندەریان لێ نەدەکرد. ئەوە ڕاست بە پێچەوانەی سەردەمی کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد بوو، کە خەڵک دەیانزانی حکوومەتی کوردیی کۆماریی کوردستان، چییە.

ئێمە لە شانۆی لاو ئەم باسەمان کردە پرسیاری شانۆ، بۆ ئەوەی باسەکە بەرینە ناو خەڵک. هەر ئەو کارەی کە لە ڕێگای نمایشی «دایکی نیشتمان»ەوە کرابوو. فۆڕمی شانۆنامەکە لە فۆرمی شانۆی «شۆڕایی» نزیک کرابووەوە، کە بینەر بەشداری شانۆکە دەبێت. دەوری گرێدانی بینەر و شانۆگێڕەکان درابوو بە «ڕاوی» کە لە کەسایەتیی بەیتبێژەکان نزیک کرابووەوە و دەستی شانۆگێڕی ئاواڵە دەکرد بۆ گەمەی شانۆیی و پێوەندی دەگەڵ بینەر.

بەیتبێژ هەم چیرۆکی بەیتەکە دەگێڕنەوە، هەم بە گۆڕینی دەنگ دەوری کەسەکانی ناو بەیتەکە دەگێڕن. لە شانۆی خودموختاری یانی چی، ڕاوی دەچێتە ناو بینەران و پرسیار دەکا و بینەر بەشداری پرۆسەی شانۆ دەکرێن. ئەم شێوە لە نواندن و بەشداری پێ کردنی بینەر، دەبووە هۆی ئەوەی بینەر دەوری خاو و پاسیڤ نەبینێ و بەشداری پرۆسەیەک بێ، کە پێوەندیی بە ژیان و داهاتووی خۆی و نیشتمانەکەیەوە هەیە.

خودموختاری یانی چی، لە خانێ، مەهاباد، بۆکان، سەقز و سنە پێشکەش کرا، هەزاران کەس لە ڕێگای ئەم شانۆنامەیەوە، تێکەڵ بە پرۆسەیەکی سیاسی کران، بۆ ئەوەی پرسیار لە خۆیان بکەن، کە چییان دەوێ و چۆنیان دەوێ. نووسەری شانۆنامەکە برایم فەڕشی بوو.

دەمەوێ ئەوەش زیاد بکەم، لە کوردستان، خەباتێکی گەرمی فەرهەنگی، هونەری، ئەدەبی دەستی پێکردبوو، لە مەهاباد یەکەمین کۆنگرەی ئەدەبی و هونەری، بە بەشداریی زۆرێک لە نووسەران و هونەرمەندانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەسترا، لە سنە

خەباتێکی نوێی مۆسیقا و تازەکردنەوەی مۆسیقا دەستی پێکردبوو، لە بۆکان و کرماشان، شانۆ دەوری تازەی دەبینی، لەو شارانەی ڕادیۆ و تەلەویزیۆن هەبوو، سەردەمێکی نوێی کاری تەلەویزیۆنی کوردی دەستی پێکردبوو، بە کورتی ژیاندنەوەیەکی فەرهەنگیی مەزن لە گۆڕێدا بوو. یەکەمین جەشنوارەی مۆسیقا لە شارەکانی مەهاباد و بۆکان و سنە لە ماوەی یەک هەفتەدا بە بەشداریی هونەرمەندانی کورد و ئازەری و تورکمان بەڕێوە چوو، کە هەزاران کەس بینەری بوون. هەر لە توێی ئەم جەشنوارەیەدا، بۆ یەکەمجار تیپی سروودی کوردی کە لە کوڕان و کچانی مەهاباد و بۆکان پێکهاتبوو، هەم سروودی نوێ و هەم سرودە بەناوبانگەکانیان بە شێوازی نوێ پێشکەش کرد. بۆ یەکەمجار بەیتبێژی کورد حەمەجان و قالە مەڕە هاتنە سەر سەکۆی شانۆ. ئەوان بەیتی «کانەبی» چیرۆکی ژنێکی کوردیان گێڕایەوە، کە پاش مەرگی براکەی، دەچێتە شەڕی عەجەمان، کە ڕێک لە گەڵ حەماسەکانی ئەو سەردەمە دەهاتەوە کە کچ و کوڕان لە بەرەکانی شەڕ لە گەڵ حکوومەتی ئیسلامی، دەیانخولقاند.

نووسین و خوێندن بە زمانی کوردی لە شارەکانی کوردستان دەستی پێکردبوو، هەمووی ئەوانە لە گەڵ درێژەی شەڕ لە کوردستان و داگیرکردنەوەی کوردستان، تەفروتونا بوون. شەڕ خەباتی شاری سەرکوت کرد!

خەباتی شار، کە خەباتێکی نوێ بوو ڕاگیرا و حکوومەت پاش دەستبەسەرداگرتنی شارەکان، هونەر و فەرهەنگ و ئەدەب و خاوەن هونەر و ئەدەبی کێشایە ژێر ڕکێفی سیاسی، ئیدئۆلۆژیک و فەرهەنگیی خۆی. چل ساڵ بەسەر ئەو ڕۆژانەدا تێپەڕیوە و خەتی فکری، سیاسی، فەرهەنگیی حکوومەتی ئیسلامیی ئێران بە سەر هونەر و فەرهەنگ و ئەدەبیاتی کورد، لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا سەپێندراوە. حکوومەت دەیان و سەتان کەسی خۆی لەو بوارانەدا ڕاهێناوە و پەروەردە کردووە وهەموو کارێکیان پێ دەکات. زۆرێک لەو کەسانەش کە تەنانەت خۆیان دوور ڕاگرتووە لە حکوومەت، لایەنی فکری، هونەری، ئیدئۆلۆژیکی حکوومەت بە سەر خۆیان و کارەکانیانەوە دیار و بەرچاوە.

لە کوردستان لە ماوی ئەو چل ساڵەدا چەشنێک ئاسیمیلاسیۆنی نەرم، کە پەردەی زانست و مۆدێرنیسمی ئەورۆییی بەسەردا کێشراوە، بواری فەرهەنگ و هونەر و ئەدەبیات و زمان و ڕۆشنبیریی داگرتووە، کە تەنانەت ڕەنگە ئەو کەسانە خۆشیان هەست بەو ئاسیمیلاسیۆنە و دەوری خۆیان لەو بەستێنەدا نەکەن، کە فەرهەنگ و هونەر و زمان و ئەدەبیات و تێگەیشتن، بنکۆڵ دەکەن. ئەوەش دەبێ بگوترێ و بە دەنگی بەرز بگوترێ، لە گەڵ حکوومەتی ئیسلامیی ئێران، حزب و مێدیا و نووسەر و هونەرمەند و چالاکانی بواری فەرهەنگ سووچدارین، لەو ئاسیمیلاسیۆنەی بە سەر خۆمان و خەڵک هاتووە و هێندراوە.

من بە ڕۆژنامەی دیواری بەناوی «تئاتر» لە دەبیرستانی کوورشی کەبیری بۆکان، دەستم بە کاری ئاشکرای هونەریی شانۆ کرد و بە شانۆنامەی «خودموختاری یانی چی؟» لە شاری سنە، کۆتاییم بە شانازییەک هێنا، کە هیچکات بۆم پڕ نەکرایەوە!

دەکرێ زیاتر بۆمان باس کەن کە ناوەندی شانۆی کۆچەر لە هەندەران چۆن دامەزرا؟ کام هونەرمەندان تیایدا بەشدار بوون و چۆن توانیتان دژوارییەکانی بەڕێوەبردنی شانۆ لە ئەورووپا چارەسەر کەن؟

ناوەندی شانۆی کۆچەر، ساڵی ١٩٨٩ لە دادگای کۆڵن بە ڕەسمی ئیزنی کاری وەرگرت و ناوی وەک

کۆمەڵەیەکی هونەری- فەرهەنگی- کۆمەڵایەتی تۆمار کرا و بوو بە ئەندامی ڕەسمیی کۆمسیۆنی کۆمەڵەکان لە ژێر چاوەدێریی بەشی فەرهەنگی - کۆمەڵایەتیی شاری کۆڵن. پێوەندیی ڕەسمیی ناوەندی شانۆی کۆچەر لە گەڵ شارەداری و هەموو ئیدارەکانی تر بوو بە ئاسایی. ناوەندی شانۆی کۆچەر لە درێژەدا پێوەندیی ڕاستەوخۆی لە گەڵ بەشی تایبەت بە کاری فەرهەنگی- کۆمەڵایەتیی پارلەمانی ئوورووپا پەیدا کرد. دواتر شارەداری کۆڵن بینایەکی تایبەتی لە ئیختیار ناوەندی شانۆی کۆچەر نا، کە لەوێ جگە لە شوێنی ئیداری، کتێبخانە، ستودیۆ بۆ بەرنامەی تەلەویزیۆنی و ویدئۆیی ساز کرا. کۆچەر بەردەوام چەند کارمەندی هەبوو کە ڕۆژانە کاریان دەکرد و بەرنامەکانیان بەڕێوە دەبرد، کە نەک بە تەنێ شانۆ، بەڵکوو هەموو بەشەکانی تری ئەدەبی، هونەری، موسیقا و زانست و لێکۆڵینەوەی لە خۆی دەگرت.

ئەو کەسانەی کە پێکهێنەری ناوەندی شانۆی کۆچەر بوون بریتین لە، گەوهەر فەرشی، جەمیلە کەریمی، ئێران مەرزەنگی، فیروز سەنجابی، برایم فەرشی (ڕۆژهەڵاتی کوردستان)، فەرید ئەحمەد (ڕۆژئاوای کوردستان)، کرمانج«ناوی کۆچەر پێشنیاری ئەم بوو»، داوود، حەمدی، ئەبوزەید (باشووری کوردستان)، ڕوودین (باکووری کوردستان)، دواتر ئەندامانی کۆچەر رووی لە زیادکردن نا و جگە لە چوارپارچە شانۆگێڕەکانی تیپی شانۆی تفلیس جاسم ئینسان و ئینگە ئینسان و سولەیمان فەرشی کە خوێندکاری زانستگا لە کازاخستان بوو، بوون بە ئەندامی کۆچەر کە هەر سێکیان لە شانۆی مانداناداا، دەوری شانۆگێڕ و دەرهێنەریان هەبوو.

دەپرسن دژوارییەکان چۆن چارەسەر دەکران؟ ئێستا کە بیر لە وڵامی ئەم پرسیارە دەکەمەوە، خۆشم وڵامێکی گونجاو نییە. لەوە دەچێ ئێمە ئەو دەم کەسانێکی تر بووبێتین.

کار، خوێندن، شانۆ چۆن لە گەڵ یەک گرێ دەدرا؟ بۆ بەشێک لە کارمەندانی کۆچەر و چەند شانۆگێڕ، گرفتی کار چارەسەر کرابوو. ئەوانەی دی کە خوێندکاربوون و کاریان دەکرد، شانۆ کاری دوای خوێندن و کار بوو. پشتگیریی ئیدارەی کار بۆ هەر کەسێک یەک هەتا سێ ساڵ بوو، کەسانێک کە ساڵەکەیان کۆتایی پێ دەهات، دەڕۆیشتن و ئاوریان لە شانۆ نەدەدایەوە، کەسانێک هەلپەرەستانە خۆیان گەیاندە کۆچەر، بەڵام زۆربەی هەرە زۆری ئەندامان و هاوکارانی ناوەندی شانۆی کۆچەر، مرۆڤی بەرز بوون. هەر کام لەو کەسانە تاقیکردنەوەیەکیان بۆ کورد لە دەرەوە نەخشاند کە لە مێژووی کورددا، پێشتر و دواتر وێنەی نەبووە. کەسانی سەر بە میللەتێکی پارچەپارچەکراو، خۆیان لە یەک تیپی شانۆ، بۆ یەک مەبەست و ئامانج دیتەوە و ڕواڵەتێکی نوێیان لە کورد لە دەرەوی وڵات نیشان دا. هەرچەند دەبێ ئەوەش بۆ مێژوو باس بکرێ کە کار و ژیانی ئێمە لە کۆچەر پڕ لە ژان و دەرد و ئەلەم و گرفت و گرفتاری بوو. کۆچەر یارمەتیدەری هەر کەس و هەر کوردێک بوو، بەڵام پێچەوانەکەی کەمتر بیندرا.

لە کۆچەر، لێکۆڵینەوە لە سەر موسیقا، بەیت، فۆلکلۆر، ئەدەبیاتی زارەکی و پێشینەی شانۆ لە کوردستان دەکرا، دەیان سمینار مێژوویی، هونەری و ئەدەبیی مانگانە و ساڵانە بە پێی پلان بەڕێوە دەچوو. کۆنسێرتی مەزهەری خالقی، کۆنسێرتی ڕێزگرتن لە ناسر ڕەزازی و مەرزیە فەریقی، فستیوالی یادی ٧٥ ساڵەی حەسەن زیرەک، بەرنامەی شەوی کۆچەران (ئەدەبیات، شانۆ، کاباڕێت، موسیقا)، نەورۆز لە گەڵ نەجمەددین غوڵامی، شانۆی منداڵان، کاناڵی ٢٠٠٠ (بەرنامەیەکی هونەریی تەلەویزیۆنی- ویدئۆیی)، بەرنامەی یادی هێمن و هەژار لە تویێ سی دی و کاسێتی «هێمنانە» و «هەژارانە» کە دەچێتە ڕیزی ئەدەبیاتی گوتن. بەرنامەی شانۆی ڕادیۆیی بۆ منداڵان

وەک «شاری منداڵان» لە توێی کاسێت و سی دی، شەوی ڕۆشنبیریی گفتوگۆ و دانوستاندنی نووسەران و شاعیران. پێشکەش کردنی شانۆ بە زمانی کوردی و ئاڵمانی لەوانە «نانی ژاراوی»، «زەوی»، «ماندانا»، «گوڵی خوێناوی»، «شەڕ لە ماڵی هەژار»، «نەک بە تەنیا پێکەوە» و دەیان بەرنامەی دیکە بە زمانی کوردی و ئاڵمانی، بەشێک لە چالاکییەکانی ناوەندی شانۆی کۆچەر بوون، کە لە ئاڵمان و ئورووپا بۆ کورد و ناکورد ناسیاو بوو.

کۆچەر خاوەنی ئارشیوی شانۆی کوردی بوو. ناوی گەلێک هونەرمەند، بیرمەند، نووسەر و شاعیری کورد، گرێدراوی ناوی شانۆی کۆچەر بوون. قادر دیلان، جەماڵ نەبەز، هومەر دزەیی، ئیقباڵ حاجبی، دڵشاد سەعید، ناسر ڕەزازی، مەرزیە فەریقی، مەزهەر خالقی، مارف عومەر گوڵ، شوان پەروەر، دڵشاد سەعید، پەروین موشیروەزیری، فیروز فەرووخ، ئەسعەد سەراجەددینی، عەلی عەبباسی، سولەیمان فەرشی، ڕەزا حەمە فەرەج، خالید ڕەشید، ئاسۆ سەڵتە، بەکر لەگزی، ئاوات دەوڵەت و دەیان کەسی تر لە هەر چوار پارچەی کوردستان و زۆر سەربازی ون کە دڵخوازانە وخۆبەخشانە تۆزی سەر سەکۆ و هۆڵەکانیان هەڵدەمژی بۆ ئەوەی سیمایەکی تر لە کورد نیشان بدرێ! دەبێ ئەوەش زیاد بکەم، هەموو بەرهەمەکانی کۆچەر وەک کتێب، نووسراوە، ویدیۆ، فیلم، کاسێت و سی دی پارێزراون و هەمووی دیجیتاڵی کراون، بەڵام نووسراوەکان کە چەند بەرگ کتێب لە خۆ دەگرن، تایپ نەکراون.

ئێوە ئەزموونێکی زۆر و پڕ ناوەڕۆکتان لە نووسینی شانۆدا هەیە. ئێستاشی لەگەڵدا بێ شانۆنامەی کوردی یەکێک لەو ژانرانەیە کە کەمترین گرنگیی پێ دراوە. حەز دەکەین لە کۆشکی ئاواتەوە دەست پێ بکەن و باس لە ناڵەیەک، لە هاوار، ماندانا و بەرهەمەکانی دیکەتان بکەن.

ئەوەی دراما و ئەدەبیاتی نواندن گرنگی پێ نەدراوە، گەلێک هۆی هەیە. شانۆ گرێدراوی کیانی هەر نەتەوە و وڵاتێکە. گەر کیان نەبێ، دەبێ نەتەوەیەکی تێگەیشتوو، پسپۆڕ و نوخبەی بەهەڵوێست و مێژوو و زمان و فەرهەنگی زەنگینت هەبێ. شانۆ لە وڵاتانی وەک یۆنان لە سەر دەستی فەیلەسووفەکان پێکهات، ڕووی دەرەوەی فەلسەفە و بیر وهزر بوو. کوردستان دوور لە فەلسەفە لە ئایین و ئایینخوازیدا خولی خواردۆتەوە. نمایش و نواندن و گەمەی نمایشی، وەک پراتیک لە هەموو شوێنێکی کوردستان بەشێک لە ژیانی ڕۆژانەی خەڵک بووە، بەیت و تەنانەت گاتاکانی زەردەشت، لایەنی ئەدەبی و درامایی شانۆ و نمایش و ماتریاڵ بۆ شانۆ بوون. بەڵام ئاوردانەوە لەو سەرمایەیە لە لایەن کورد خۆی و شانۆگێرانەوە نەبووە، تێگەیشتن لە شانۆ بە ناوی شانۆی کورد نەبووە. شانۆگێڕانی کورد، خۆیان لە گەڵ شانۆی هەر کام لەو چوار وڵاتە تێکەڵ کردووە. سەرمایەی شانۆییی کورد دزراوە و بە بێنرخ سەیر کراوە و پسپۆڕانی کوردی ئەم بوارە، لە حاند شانۆی ئەو وڵاتانە، بێنرخانە سەیری خۆیان و شانۆی خۆیانیان کردوە. وێنە و بەڵگە بۆ ئیسباتی ئەم قسەیە زۆرە.

کۆمەڵگا و نوخبەگەلێک کە لە خۆیان و فەرهەنگ و مێژوو و زمانیاندا شتی بەنرخیان نەدیتەوە، دەبنە چاولێکەر و لاساییەکەرەوی ئەدەبیات و هونەر و فەرهەنگ و سیاسەت و شارستانییەتی نەتەوەکانی تر، ئەوە لە ئێمە ڕووی داوە. ئەوە شانۆ و دراما و فیلم و هەموو بوارەکانی هونەر دەگرێتەوە. هەروەک ئێوە باستان کرد، گرنگی بەو ژانرە نەدراوە، جا یان لە نەزانی یان بە زانایی و بە قەست!

ئەوەی پێوەندیی بە منەوە هەیە، هەرچەند کارم کردووە، بەڵام دابڕاوم و لە خۆم ڕازی نیم و بە قووڵی ئاورم لە درامای کورد نەداوەتەوە. هەرچەند پێم وایە کۆمەڵێک کاری سەرەتاییم

کردووە، کە لە ئەدەبیات و درامای نەتەوەکانی دراوسێ ناچێ، بە تایبەت «ماندانا» و «زەوی» و چەند کاری ناتەواو!

«کۆشکی ئاوات» بەرهەمی شاخ و ژوان لە گەڵ تاریک و ڕوونـــی «هێمن» بوو. بەرهەمی نووسینی شەو هەتا بەیانی بوو. ئەو شانۆنامەیە کە هەمووی شـــیعرە، لە شاخ بە بۆنەی دووی ڕێبەندان پێشـــکەش کرا و دواتر لە هەندەران جارێکی تر لە سەرڕا نووسیومەتەوە. لە شانۆی کۆچەر، یەکەمین بەرهەم بوو کە بۆ پێشکەش کردن بەدەســـتمانەوە گرت و بڕیار بوو ئیقباڵ حاجبی موســـیقای بۆ بنووسێ و بەیتبێژ یان بەیتبێژان کارێکتێرەکانی بلێزن. پاش حەولی چەند مانگە، سەری نەگرت.

شـــانۆنامەی «ماندانـــا» بە وتەی جاســـم ئینسان، دەرهێنەری شـــانۆنامەکە، ناچێتە ناو هیچکام لەو ژانرانەی کە ئەو وەک دەرهێنەر و درامانووس لێی شـــارەزا بوو. ئەو پێی وابوو ئەو تێکســـتە درامای تایبەت بە نووسەرەکەیەتی. بۆچوونەکەی ڕاســـتە، ماندانا بەرهەمی گەڕانی نووســـەرێکی کوردە بۆ پەیداکردنی وڵامی ئەو پرســـیارە: «کینەم» من کێم؟ بـــۆ وڵام دانەوە بەو پرســـیارە بەرۆکی زەردەشت، میترا، مانی، زەروان، شەڕەفخانی بتلیسی، ئەحمەدی خانی، حاجی قادری کۆیی، پیرەمێرد، قانع، مەولەوی و زۆری تـــر هەتـــا نووســـەران و شـــاعیرانی ســـەردەم دەگرێ. ئاکام لـــە دوو کارێکتێری سەرەکیی«ماندانا» و «کەیکاووس» دەردەکەوێ. ناوی ماندانا لە ماندانای کچی پاشای کورد و دایکی کوورش بنیاتنەری کیانی پارس گیراوە، کە خۆی هەڵگری ناکۆکییە. کەیکاووس ناوێکی ئەفسانەیی شانامەی فیردەوسی، لێرە بۆتە ناوی نووسەر و ڕۆشەنبیرێکی کوردی سەردەم کە بە وتەی خۆی بە شـــوێن ڕاستییەکاندا دەگەڕێ. کەیکاووس شـــەو و ڕۆژ سەری لە خویندنەوە و نووســـین دایـــە و خـــۆی بـــە خواردنـــەوە ڕادەگرێ. کەیکاووس لە گەشتەکەیدا لە گەڵ زەردەشـــت، خانی و شەڕەفخان ڕووبەڕو دەبێ و دانوســـتاندن و کێشە و کێشمەکێشەکانیان دەگاتە ئەو شـــوێنەی، نووســـەر خۆی و کورد ڕووت دەکاتەوە بۆ ئەوەی بزانێ ئەو کێیە. ئەم کێشمەکێشـــە، بە مەرگی ماندانا بە دەســـتی کەیکاووس کۆتایی پێ دێت. ئینگە ئینســـان، کچەکوردێکی لە دایکبـــووی تفلیس، دەوری ماندانا و سولەیمان فەرشـــی لە ڕۆژهەڵاتەوە، دەوری کەیکاووسی گێڕا.

زمانی شـــانۆنامەکە کرمانجی و ســـۆرانی بـــوو، ســـیروان ڕەحیم لە باشـــوورەوە دەوری زەردەشـــتی گێـــڕا. بەرهەمێکی شـــانۆیی کە هەموو پارچەکانی کوردســـتان تێیدا بەشـــدار بوون. ئەم شانۆنامەیە ســـاڵی ١٩٩٧ لە کۆڵن پێشـــکەش کرا. بەر لەو، شـــانۆنامەی «زەوی» نووسینی برایم فەرشی پێشکەش کرا. هەروەها چەند شـــانۆنامەی تـــر بە بۆنـــەی هەڵەبجە، ڕەوەکـــەی ســـاڵی ١٩٩١، «شـــەڕ لـــە ماڵی هەژار» بە زمانی ئاڵمانی بە بۆنەی کوشـــتاری کورد لە نەورۆزی ســـاڵی ١٩٩٢ لە باکووری کوردســـتان. هەر لە بەستێنی دراما، نووسینی «درامای ســـەرکۆمار» لـــە بەرنامەدا بوو، کە بە هۆی نەبوونی زانیاریی پێویســـت دوای شەش مانگ بێ ســـەرئەنجام ڕاگیرا! ئەوەی پێوەندی بە ئەدەبیاتی درامـــاوە هەبێ، من پێم وایە لە وڵاتی ئێمە، چاولێکەری و لاســـایی کردنەوە و مودێرنبازی باوە. لە ناوخۆی وڵات، لە باشـــوور و ڕۆژهەڵات، تەنانەت لە زانستگاکانیان، بایەخ بەو هونەرە نەدراوە و ئێمە بەیس و بنەمایەکی دیارمان بـــۆ درامای کوردی نییە و وەک باس کرا، وەشوێن ئەدەبیاتی دەستەچەندەمی ترک و فـــارس و عـــارەب کەوتووین. مـــن لە تویێ دوو کتێبدا، باســـی لایەنەکانی درامای کورد و شانۆی کوردستانم کردووە، کە بەر لە چارەگە سەدەیەک بڵاوکراونەتەوە.

پێشڕەو لە شـــانۆنامەکانی ئێوەدا ڕەخنە لە پێکهاتـــەی کۆمەڵایەتیی کوردســـتان بەڕوونی دەبیندرێ. تەنانەت لە پێرسۆناژی

ماندانادا، ئاڵۆزییەکانی ژن کوشتن تا ئەو شوێنە دەڕوا کە ئاوێتەی کۆمەڵگای ڕۆشنبیری لە کوردستانیش دەبێ. ئەم ئاڵۆزییە، یاکوو باشترە بڵێم ئەم هەستە دژ بە یەکانە، بەردەنگ لە دۆخێکی سەرگەردانیدا دەهێڵێتەوە. چۆن توانیوتانە لەگەڵ ئەوەی لە غوربەت دەژین گیرۆدەی کێشەکانی کوردستان بن؟

ئەم پرسیارە و بۆچوونەکەتانم بە دڵە. ئێمە هەموومان لە حاڵەتی سەرگەردانیدا گەورە دەبین. خوو دەگرین بەو نۆرم و فۆرم و ئەو فەرهەنگەی بەسەرماندا داسەپێندراوە. ژیانی ڕۆژانەی ژێرچەپۆکانە بە ئاسایی وەردەگرین و ڕەنگە چێژیشی لێ وەرگرین، بە بێ ئەوەی بزانیین کە ئێمەی منداڵانی کورد، هەر لە منداڵییەوە لە سروشتی خۆمان دوور دەخرێینەوە و ئازادیی خۆیی بوونمان، لێ وەردەگرن و بنەماڵەکانیشمان دەوری جیددی لە سەرگەردانیی ئێمەدا دەگێڕن. ئەم دیاردەیە بە تایبەت لە تورکیا و ئێران، سەت ساڵە سیستیماتیک دەبیندرێ.

تاکی کورد بە پێی ئازادنەبوون، بێ کیانی، بێ دەستەڵاتی و ژێرچەپۆکەبوون، خۆی نەبووە. خۆی بە مانای ناسنامە، کەسایەتی و گرێدراو بە پێکهاتە کۆمەڵایەتی، فەرهەنگی، ئایینی و بگرە مێژووییەکان. ئاڵۆزی لە هەموو پێکهاتەکانی ئێمەدا هەیە، سەتی هەرە زۆری نەک خەڵکی ئاسایی، بەڵکوو ئاکادمێسینەکانی کورد، ناتوانن بە زمانی دایکی خۆیان بنووسن و بخوێننەوە، کەمترین حەول بۆ گەڕانەوەی کەسایەتیی زمانی کوردی لەو کەسانەدا لە ڕۆژهەلات و باکوور دەبیندرێ. تێگەیشتنی گشتی، تێگەیشتنی تورکی، فارسی و عەرەبییە. فەرهەنگی ڕۆژانەی خەڵک و ئاخافتنیان کوردانە نییە، بە تەواوی فارسی و تورکی و عارەبیش نییە. قووڵتر بڕوانین کورد لە تێگەیشتنی ئایینەکانی دژ بەخۆیدا، لە کیانەکانی دژبەخۆیدا، گەر نەتوابێتەوە، گرفتار و زیندانی ماوەتەوە. کەیکاووس خۆی سەرگەردانە و گەرەکییە نەتەوەکەی لە سەرگەردانی ڕزگار بکات. ئەم ناکۆکییە، ناکۆییەکی دەروونییە، کە مرۆڤی کورد و نوخبەکانی لێی ڕزگار نەبوون.

ماندانا وەک ژن، لە ناو خۆیدا و لە گەڵ کەیکاووس سەرگەردانە. تەنانەت خانی و زەردەشت و شەرەفخان لە شانۆنامەکەدا، وڵامیان بۆ پرسیارەکان نییە؟ ئەوە بەو مانایە نییە، کە نووسەری مانداناش لەو بازنەیە دەرباز بووە؛ نا، جیاوازی ئەوەیە کە نووسەری ماندانا دەزانێ کە لە ناوەوە گرفتارە.

بەڵێ، دەروونی ڕۆشنبیرەکانی کورد، ژنکووژیی تێدایە، کە لێرە مەبەست قووڵتر لە «پەیکەر کوشتنە»! ڕاستە؛ من لە دەرەوەی وڵاتی خۆم دەژیم. دوورم لە خەڵک و لە ژیانی ڕۆژانە و هەناسەکانم تێکەڵ هەناسەی خەڵک نییە و بە تەواوی دوورم لە هەست و ئازار و ژیان و خەم و شادیی ئەو خەڵکەی کە لە هۆڵێکدا هاوهەناسە دەبووین؛ لە شەقام و کۆڵان و شوێنی ژیان و کار بەیەکەوە بووین. ئەوەش خۆی دراما!

هونەرمەندی سیاسی بە تایبەت شانۆکار، دەبێ ڕێگایەک بۆ ئەم گرفتەی خۆی بدۆزێتەوە. من گرفتی گەڕانەوەی جەستەم بە زیندوویی بۆ چارەسەر نەکرا، بەڵام هەموو ڕێگاکانی پێوەندی گرتن و زانیاری وەرگرتنم تاقی کردۆتەوە و لە سەردەمی بەر لە ئینتەرنێت زانیاریی و ماتڕیاڵی زۆرم بە دەست دەگەیشت و پێوەندییەکی بەربڵاوم لە گەڵ ناوخۆ و ناوەندەکان و کەسەکان هەبوو، تەنانەت لێرەوە بە ناوی تر هاوکاریی گۆوارە کوردییەکانی ناخۆم دەکرد و زۆرکەس لە ناوخۆوە، باشوور و باکوور و ڕۆژهەلات سەردانیان دەکردم، بە تایبەت لە سەردەمی شانۆی کۆچەر. هاوکارییەکی بەردەوامم لە گەڵ مێدیای کوردی لە دەرەوە و

ناوەوە هەبوو. بەڵام دیسانیش گرفتی دووری لە زێد و خەڵک چارەسەر نەکرا.

دەبێ ئەوەش بێژم کە خوێندنەوەی بەسەرهاتی شاعیران و نووسەران و بە تایبەت بیرمەندانی دژی فاشیستی ئاڵمان کە لە دەرەوەی وڵاتی خۆیان ژیابوون، گەلێک یارمەتی دام کە خۆم و خەڵک و هونەرەکەم نەدۆڕێنم. شانۆنامە و نووسراوەکانم ئەوە دەردەخەن. دەبێ ئەوەش بڵێم کە هاتووچۆ بۆ باکوور و باشوور و تێکەڵاوبوون لە گەڵ کوردانی ڕۆژئاوا و کوردانی کۆمارەکانی پێشووی سۆویەت هەمووی هۆ بوون بۆ ئەوەی، من هیچکات هەست بە نامۆبوون نەکەم. هونەر و نووسین بۆ من بوون بە زێد، کە خۆی ڕەنگدانەوەی زێد و خەڵک بوو. جگە لەوە من هەر لە سەرەتاوە تێکەڵ بە بازنەی هونەری، فەرهەنگی، زانستی، ئەدەبی، کاری و پیشەییی کۆمەڵگای ئاڵمان بووم و بەرهەمی شانۆیی، سینەمایی و ئەدەبیم بەو زمانە هەبووە و ئاکتۆر و شانۆگێڕی زمانی ئاڵمانی بووم و بیست و دوو ساڵ ئەندامی ناوەندی شانۆپێداگۆگەکانی ئاڵمان بووم و بەرپرسیارەتیم لە ناوخۆی ئاڵمان و لە پێوەندی لەگەڵ دەزگاکانی ئوورووپی و ناونەتەوەیی هەبووە و ئێستاش پێوەندی بەربڵاوم لە گەڵ نووسەران و شاعیران و بیرمەندان و هونەرمەندانیان هەیە و بەشداری کارەکانیان هەم. کەوایە تێکەڵبوونی من لە گەڵ کۆمەڵگای ئاڵمان و دانەبڕانم لە خۆم و نەتەوەکەم و زێدەکەم، باشترین ئیمکانی بۆ زیندووبوون و بەردەوامیم لە هەردوو لا، مسۆگەر کردووە. بەو حاڵە، من لە خۆم بە نیسبەت کوردبوونم و بەرپرسیارەتیم ڕازی نیم، دەزانم کاری جیددیم بۆ خەڵکەکەم پێ دەکرێ و ڕابووردو و ئێستام ئەوە دەسەلمێنێ، بەڵام بۆچی بۆم ناکرێ، تەنیا بەشێک لە وڵامەکەی لای خۆمە!

بەڵێ، ناکۆکیی کۆمەڵایەتی، سیاسی، فەرهەنگی و کارەکانی ڕەخنەئامێزی من نیشانەی ئەوەیە کە من لە گەڵ کۆمەڵگای خۆمان، سیاسەت و فەرهەنگەکەی کۆک نیم و نابم. گەر ماندانا بەتاڵ بکرێ لە ڕەخنەی بنیاتی- فەلسەفی- کۆمەڵایەتی- هزری، دەبێ فڕێ بدرێ، گەر کارەکانی برایم فەرشی لە ڕەخنە پاک بکرێنەوە، نرخی پووڵێکی ڕەشیان نامێنێ! هونەرێک، کتێبێک کە ڕووی لە ڕەخنە و تلێشاندنی کێمەکان نەبێ، نەبوونی خاسترە، لە بوونی!

ئێوە لە نێوان ساڵی ٢٠٠٦ بۆ ٢٠١٣ سێ کۆنفرانسی شانۆکارانی کوردتان بەڕێوە برد، دەکرێ ڕوونتر لە سەر ئەم کۆنفرانسانە بدوێن؟

ئیدەی کۆنفرانسی شانۆکارانی کورد بەرهەمی گفتوگۆی هاوڕێ زەنگەنە شانۆکار و برایم فەرشی لە کافەیەکی شاری کۆڵن بوو. مەبەست، ڕەخساندنی ئیمکان بۆ کاری تیۆریک، فەلسەفی، هونەری، کۆمەڵایەتی، مێژوویی لە مەڕ شانۆی گرێدراو بە کورد و کوردستان بوو. نەتەوەی کورد خاوەنی ئیمپراتوری و هاوشانی یۆنان و میسرییەکان بوو، بوونی کیان لە چەند هەزار ساڵ بەر لە ئێستا گرێدراوی بوونی دامودەزگا لە هەموو بوارەکان، لە وانە شانۆ و نواندن و ڕێورەسمە حکوومەتی و ناحکوومەتییەکان بووە، هەر بەو چەشنەی کە لە یۆنان و میسر بیندراوە.

گەڕان بە شوێن ڕێوشوێنەکانی شانۆ لە کۆندا و هەروەها دۆزینەوەی بنەماکانی فکری، هزری و فەلسەفی، فەرهەنگی سەردەمی ئێستا لە شانۆدا مەبەستی کۆنفرانسەکان بوون. لە ماوەی حەوت ساڵ، سێ کۆنفرانس لە شارەکانی مونیخ و نورنبێرگ بەسترا کە هەر کام لەو کۆنفرانسانە سێ ڕۆژی دەخایاند و کۆمەڵێک سمینار، گفتوگۆ، گرووپی کار و پلۆنۆم لە سەر باس و بابەتی جیاواز بەڕێوە

دەچوون. لە وڵاتانی نوروێژ، سوید، ئاڵمان، هولەند، بلژیک، فەرانسە و بریتانیا بەشداری کۆنفرانس دەکرا. بارودۆخێکی نوێ بۆ لێکۆڵینەوە لە بواری شانۆ پێکهاتبوو. ڕەنگە ساڵی ٢٠٢٠ لە فۆرم و قەوارەیەکی نوێ کۆنفرانسی شانۆکارانی کورد درێژە پەیدا بکات.

پێم خۆشە خوێنەران زیاتر لەگەڵ لایەنێکی دیکەی ئەزموونی هونەریی ئێوە ئاشنا ببن. بەڕێزتان ساڵی ٢٠١٨ فیلمێکی بەڵگەنامەییتان ساز کرووە، ئەم فیلمە چۆن و بۆچ مەبەستێک ساز کراوە؟

ئەو فیلمە کاری هاوبەشی محەممەد محەممەدی کامێرامەن و فیلمساز بوو لە گەڵ من. فیلمەکە گەڕانەوەیەکی دۆکیۆمێنتاریی بو بۆ چارەگە سەدەیەک پێشتر، ئەو کاتەی باشووری کوردستان پاش ڕەوە مەزنەکە لە ساڵی ١٩٩٢ بوو بە خاوەنی قەوارەیەکی سیاسی. ئەو کاتە یەکیەتیی مامۆستایانی ئاڵمان بە پێی پرۆژەیەک لە کوردستان خوێندنگە(مەدرەسە) یان ساز دەکرد. هەر ئەو کەسانە پاش چارەگە سەدەیەک ئاوڕ لەو مێژووە دەدەنەوە و کوردستانی ئەمڕۆ و ئەو کات بەراوەرد دەکەن و ڕەخنەگرانە هەڵیدەسەنگێنن. بۆ سازکردنی ئەو فیلمە و ئاوردانەوە لەو ساڵانە لە شازدە سەعات فیلم کەڵک وەرگیراوە کە ئەو کات فیروز فەڕوخ(هاوکاری زانستیی زانستگای کۆڵن)، یەکێک لە ئەندامانی کۆمەڵەی دروست کردنی قوتابخانە بۆ کوردستان، ساڵی ١٩٩٤ لە هەموو شوێنەکانی باشووری کوردستان بەرهەمی هێنابوو، کە لە ڕووداوێکی دڵتەزێندا گیانی لە دەست دا و ماتریالەکان لای من مابوونەوە. فیلمەکە گرێ دەدرێتەوە بە سەرهەڵدانی داعش و ئەو کارەساتانەی لە کوردستان ڕوو دەدەن. بە کورتی فیلمەکە ڕابردوو، سەردەمی دوای ڕەوەکە و سەردەمی داعش و دوایە نیشان دەدات و پرسیاری داهاتوو دەکاتە پرسیاری سەرەکی. فیلمەکە بە زمانی ئاڵمانی سازکراوە و شایەدحاڵەکان کورد و ئاڵمانی بوون. فیلمەکە ٩٠ خولەک درێژە و ئەوە ناوەکەی بوو. Die Schule zwischen Hoffnung und Aufbruch.

خەتی سەرەکیی فیلمەکە چاوخشاندن بوو بە سەر ژیانی منداڵ و لاوان و چۆنیەتی مەدرەسە و فێربوون لە وڵاتێک کە لە گەڵ شەڕ و وێرانی و بێ خانومانی ڕووبەڕوون.

سەرەرای ئەزموونی هونەری، بە هۆی خوێندنی ئاکادمیک لە ئاڵمان، ئێوە بەشداری چالاکی خوێندکارە کوردەکان لە ئەورووپا بوون. گوایە لە دەیەی هەشتای زایینی هەم لە پراگ و هەم لە کۆڵن چالاکییەکان چڕ ببوونەوە. ئەمە لە کاتێکدایە لەو قۆناغەدا لە ڕۆژهەڵات هیچ جۆرە چالاکییەکی لەو جۆرە نابیندرێ. پێش لەوەش چالاکیی خوێندکارە کوردەکانی ڕۆژهەڵات زۆرتر گیرۆدەی بزووتنەوەی چەپی دژ بە ڕێژیمی پاشایەتی لە ئێران بوو. دەمەوێ لەوە تێبگەم کە جیابوونەوە و چالاکیی خوێندکارە کوردەکان چۆن بووە و چالاکییەکانتان زۆرتر لە چ بوارێکدا بووە؟

کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد ساڵی ١٩٥٦ لە شاری بەرلین لە سەر دەستی کەسانی وەک عەبدولڕەحمان قاسملو، عیسمەت شەریف وانلی..... و کەسانی تر دامەزرا. ئەوانەی ئەندامی کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئوورووپا بوون، ئەندام یان کەسانی نزیک لە حزبەکان بوون. لە سەردەمی جولانەوەی باشوور، مستەفا بارزانی کۆمەڵەی خوێندکارانی، وەک باڵوێزخانەی کوردستان ناو نابوو، کە واش بوو، هەر وەها لە سەردەمی جووڵانەوەی

٤٦ و ٤٧ لە ڕۆژهەڵات کۆمەڵەی خوێندکاران دەوری گێڕا و تەنانەت ساواک حەولی ئەوەی دا لە ڕێگای ناردنی دوو کەسی ناودار، ئاگاداری ناو کۆنگرەکەیان بێ، کە سەری نەگرت. پاش دووپارچەبوونی پارتی و دامەزراندنی یەکیەتیی نیشتمانی و قووڵ بوونەوەی ناکۆکییەکان، کۆمەڵەی خوێندکاران بوو بە چەند کوتەوە، هەر حزبەی جگە لە حزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران و ڕۆژئاوا، ئەوانی دی کۆمەڵەی خوێندکارانی خۆیان دامەزراند.

خوێندکارانی کوردی ناو حزبە کۆمۆنیستەکان، جگە لە حزبی کۆمۆنیستی عێراق، لە ناو حزبەکەیاندا کاریان دەکرد.

خوێندکارانی باکوور دوای پێکهاتنی پارتی کرێکارانی کوردستان، وازیان لە حزبی کۆمۆنیستی تورکیا هێنا و بوون بە بنیاتنەری کۆمەڵەی خوێندکارانی خۆیان و هەر ئەوان کەسانی سەرەکیی پێکهێنەری دامودەزگاکانی پ‌ک‌ک لە ئوورووپا بوون و دەوری سەرەکییان لە بەڕێوەبردنی تەلەویزیۆنی مەد تی وی هەبوو.

ساڵی ١٩٨٧ لە ڕێگای دۆستێکەوە ئاگادار کرام کە ڕێکخراوی لاوانی حزبی کۆمۆنیستی ئاڵمان سەفەرێکی دوو هەفتەیی بۆ لاوان بەرەو مۆسکۆ، بە قەتار ڕێکخستووە، ئەم پێوەندی و سەفەرە ڕێگای پێوەندیی تری کردەوە. پاش ئەم سەفەرە لە گەڵ کوردەکانی باشووری سەر بە حزبی کۆمۆنیستی عێراق ئاشنا بووم و پێشنیاریان کرد کۆنگرەیەک بۆ دامەزراندنی کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئوورووپا و ناوەندی پراگ، لە ئاڵمان بگرین. لەم کۆنگرەیە لە گەڵ کۆمەڵێک کوردی باشوور و ڕۆژئاوا ئاشنا بووم و چەند کوردی ڕۆژهەڵات بوون بە ئەندامی کۆمیتەی ئاڵمان. یەکەم چالاکیی کۆمەڵەی خوێندکاران لە ئاڵمان دوای ئەو کۆنگرەیە، ڕێکخستنی فێستیواڵی دووی ڕێبەندان لە ساڵی ١٩٨٨ بوو، کە لە زانستگای کۆڵن بە بەشداریی کەسانی ناو بەدەرەوەی کورد وەک قادر دیلان، شوان پەروەر، جوان حاجۆ، کەریم حیسامی، غەنی بلووریان، گوڵمراد مورادی، جەمشید حەیدەری و گەلێکی تر بەرپا کرا. چەند ڕۆژ دوای ئەم فێستیواڵە کارەساتی هەڵەبجە ڕووی دا و کەسانێک لە بریندارەکان هێندرانە نەخۆشخانەی بۆخووم، کە ئێمە سەردانمان کرد و هەر ئەوە بوو بە هۆی ئەوەی ناوەرۆکی فێستیواڵی نەورۆز بۆ یادکردنەوە و لە قاودانی ئەو کارەساتە بگۆڕیین، کە لە ئاڵمان گەلێک خۆپێشاندنی لە کۆڵن و بۆن و شارەکانی دیکە لێ کەوتبووە. ئەم فستیواڵە بوو بە فستیواڵێکی ناونەتەوەیی کە ڕێکخراوی جیهانیی لاوانیش بەشدارییان تێدا کرد. دروشمی سەرەکیی ئەو فێستیواڵە ئەوە بوو: «لە ژێر مەشخەڵی هەڵەبجە یەکگرین». حیزبەکانی باشوور لە حەولی نزیکبوونەوە لە گەڵ یەک بوون، کۆمەڵە خوێندکارییەکانیش بە هەمان شێوە. لە پاییزی ساڵی ١٩٨٨ کۆنگرەی یەکگرتنەوە لە بەرلین ساز کرا، بەڵام پاش کۆتاییی کۆنگرە، ئەم ڕێکخراوەیە و ڕێکخراوەکانی تری خوێندکاری لە ناو چوون. چۆنیەتیی وردی ئەم کۆنگرەیە لە نامیلکەیەکدا لە لایەن منەوە باس کراوە، کە وەختی خۆی بڵاوکراوەتەوە. بەم چەشنە هەم کۆمەڵەی خوێندکاران نەما، هەم چالاکیی من لە ڕێکخراوەی کوردی دەرەوەی وڵات، کۆتایی پێ هات و پاش ئەوە ناوەندی شانۆی کۆچەر ساز کرا.

دوای ساڵی ١٩٩٧ بە هۆی گۆڕانکارییەکانی ناو ئێران و کرانەوەیەکی ڕێژەیی زانکۆکان بە سەر خوێندکارە کوردەکاندا، چالاکیی بزووتنەوەی خوێندکاری لە ڕۆژهەڵات و ئێران دەچێتە قۆناغێکی نوێ و پڕ بەرهەمەوە. لە ئێستاشدا خوێندکارێکی بەرچاوی کورد لە ڕۆژئاوا سەرقاڵی خوێندنن. ئایا دەتوانین بەرەوە سازکردنی بەرەیەکی خوێندکاریی کوردی بڕۆین؟

گرفتی سەرەکیی ئەو ڕێکخراوانەی کە بە ناوی خوێندکاری لە ناو و دەرەوەی کوردستان سازکراون و سازدەکرێن، حزبی بوون و بگرە خوێندکاری نەبوونە، ئەوە لە کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئوورووپا و هەموو لقەکانیشی وا بوو. حزبەکان و کەسانی حزبی هەر چوارپارچە دەوری گەلێک خراپ لەو بەستێنە و لە بەستێنی هونەری، فەرهەنگی، کۆمەڵایەتی و پیشەیی دەگێڕن. ئەوە ڕێگا لە بەردەم هەر چەشنە یەکگرتنێک دەگرێ و گرتوویە. ڕاشکاوانە دەڵێم حزبەکانی کورد لە هەموو پارچەکان، حزبی سەدەی بیست ویەک نیین و زیانی گەورەیان لە فەرهەنگ و هونەر و ئەو کارگەلە داوە کە دەبێ دوور لە حزبایەتی و دوور لە ئایین و ئیدئۆلۆژی و دەوڵەت و حکوومەت بن. لەو فەرهەنگەدا داهاتووی ڕوون بۆ فەرهەنگ، هونەر و زانست نابینم تا ئەو کاتەی حزبەکان واز لەو سیاسەت و خوو وعادەتە زیانبەخشە نەهێنن. هەر تاکێک مافی خۆیەتی ئەندامی کام حزب بێ، بەڵام هیچ تاک و هیچ حزبێک مافی تاپۆکردنی هونەر، فەرهەنگ و زانست و دەزگا پیشەییەکانی نییە.

خوێندکارانی کورد لە دەرەوەی وڵات، دەتوانن گەلێک سوودبەخش بن بۆ خۆیان و دۆزی کورد، گەر ڕێکخراوی سەردەمیانەی خۆیان ساز بکەن. ڕەنگە نیازی گەورەی خۆشیان بێ بۆ چارەسەرکردنی ئەو گیروگرفتانەی کە تووشی دەبن. سەردەم تەواو گۆڕاوە و ئێستا تەنیا ئەو کەسانە لە زانستگاکان خوێندکار نیین کە لە کوردستانەوە دێن، گەلێک منداڵی کورد لە وڵاتانی ڕۆژئاوا لە دایک بوون و دوورن لە وڵات و کۆمەڵگا و بگرە زمان و فەرهەنگی کوردستان. بوونی کۆمەڵەی خوێندکاران کە هەموو لاوانی کوردی هەر چوارپارچە لە خۆی بگرێ، ڕەنگە ببێتە باشترین پشتیوانی سیاسی و سەنگین وگرانترین ڕێکخراوی کورد، جگە لەوە زۆرێک لە کوردەکان کە خوێندنیان تەواو کردووە، ئەمڕۆ لە زۆر وڵاتان لە بواری سیاسی- زانستی- هۆنەریی- فەرهەنگی- کۆمەڵایەتی و ئیداریی دەوریان هەیە. ئەم سەرمایە مەزنە دەتوانێ سوودی گەورەی بۆ کورد و کارتێکردنیان لە سەر سیاسەتی وڵاتانی ڕۆژئاوا و دام ودەزگاکانیان هەبێ. کورد و حزب و نوخبەکانی لەم بەستێنەدا نووستوون.

لە هەمان سەردەمی چالاکیی خوێندکاریدا، ئێوە وتووێژێکی چڕوپڕتان لەگەڵ مامە غەنی بلووریان ئەنجام داوە کە دواتر لە دووتوێی کتێبێکدا، بە ناوی سەدەی کارەسات، چاپ بوو. دەشزانین لە ئێران، غەنی بلووریان، لەسەر بنەمای هەمان چاوپێکەوتنەکانی ئێوە، کتێبێکی بە ناوی ئاڵەکۆک چاپ کرد کە بووە هۆی مشتومڕ و قسەی زۆری لێ کەوتەوە. دەکرێ زیاتر لە چۆنیەتیی ئەم چاوپێکەوتنانە ئاگادارمان بکەنەوە و باس لەوە بکەن کە جیاوازیی سەرەکیی نێوان دوو دەقی سەدەی کارەسات و ئاڵەکۆک لە چیدایە؟

غەنی بلووریان ڕێبەندانی ساڵی ١٩٨٩ لە فێستیواڵی دووی ڕێبەندان بەشدار بوو. بیستبووم کە ئەو ئەندامی سازمانی جەوانان و یەکێک لە بەشدارانی نمایشی دایکی نیشتمان بووە، داوام لێی کرد لە سەر ئەو بابەتە وتووێژی لە گەڵدا بکەم. هاوینی ئەو ساڵە هات بۆ کۆڵن و نە تەنیا باس لە دایکی نیشتمان، بەڵکوو باسی میرمیرن کرا و لە درێژەدا بوو بە شازدە کاتژمێر کە لە یەک هەفتەدا بەڕێوە چوو. باسی سەردەمی منداڵی هەتا ئەو کاتەی لە ئێران دەردەچێ و لە ڕێگای عێراق و سووریە دەگاتە مۆسکۆ و لەوێرا بەرەو پراگ. سەدەی کارەسات بە شێوەی گفتوگۆیە، گفتوگۆیەکی سیاسی دەربارەی سەردەمێکی پڕ لە کێشەی

جیهانـــی، ناوچەیـــی و ســـەردەمێکی گرنگی سیاسیی کورد لە ڕۆژهەڵات.
مامە غەنـــی دەبوو ڕووبـــەڕوو وڵامی ئەو پرســـیارانە بداتەوە کە لێی دەکرێ، لە چەند شـــوێن دڵی پڕ بوو، فرمێســـک بە ڕوومەتیدا شـــۆڕ بووە. لە زۆر شـــوێن قســـەمان لە یەک هەڵدەبەزییەوە. گفتوگۆیەکی ساکاری بێ قرە نەبوو.
«ئاڵەکۆک» کە بە دەستی حامید گەوهەری و بـــە کەڵک وەرگرتن لە ١٦ کاســـێتی یەک سەعاتە و نەوەد خولەکی من، وەک ڕۆمان بە بێ پرسی من داڕێژراوە، جەوهەری ڕەخنەگەری و وتووێژیـــی لێ وەرگیراوە و بە ناوی بیرەوەریی مامە غەنی بە دەســـتی گەوهەری وەسەریەک خـــراوە، کە دەکرێ بێژم وەک نووســـەر مامە غەنـــی دەوری تێدا نەبووە. بـــەڵام بلووریان و گەوهەری بە هاوکاریی یەکتر و ڕاوێژ لە گەڵ یەک، کتێبەکەیان وەسەر یەک ناوە.
کتێبـــی ئاڵەکۆک لە ســـوید چـــاپ کرا، دواتر لـــە ئێران لە لایەن کەســـێک بە ناوی «رضا خیری مطلق» کرا بە فارســـی. خەیری کارمەندی پێشووی ڕادیۆ تەلەویزیۆنی مەهاباد و پاسداری ســـەردەمی حکوومەتی ئیسلامی بوو، کـــە برایەکی وەک پاســـدار کوژرا و ئەو کەسە دواتر کرا بە پسپۆڕی مەسەلەی کورد و ڕێگای بۆ خۆش کرا، هاتوچۆی باشوور بکات و زۆربەی بەرپرسانی باشوور ببینێ و کۆمەڵێک کتێـــب بە مەیلـــی ناوەنـــدە ئەمنیەتییەکانی حکوومەت بنووســـێ و لە ناوەندەکانی ســـەر بـــە حکوومەت لە تاران چاپیان بکات. ئەوەی غەنی بلووریان، حامید گەوهەری یان هەرکیان ئێزنیان بەو کەســـە داوە یـــان پێوەندییان لە گەڵـــی هەبووە، بۆ مـــن ڕوون نییە، بەڵام ئەو کتێبە بـــە وتەی چەنـــد زیندانییەک، بەر لە چـــاپ بە دەســـتنووس دراوە بـــە زیندانییە کوردەکان بۆ ئەوەی بیخوێننەوە و پەندی لێ وەر گرن و واز لە کوردبـــوون بهێنن. کتێبی ئاڵەکـــۆک پاش چـــاپ کردن بۆ مەبەســـتی چەواشـــەکردنی جوڵانەوەی کورد، بەربڵاو لە شارەکانی کوردستان بڵاوکرایەوە.
لـــە درێـــژەی وڵامـــی پرســـیارەکەتاندا، مەبەســـتی چاپ و بڵاوکردنـــەوەی ئاڵەکۆک و سەدەی کارەســـات لە بنەڕەتدا جیاواز بوو، سەدەی کارەسات بۆ دەرخستنی ڕاستییەکانی نزیک بە ســـەدەیەک ڕووداوەکانی سیاســـی و کاراکتێری سیاســـەتمەدارەکانی بڵاوکرایەوە. ئاڵەکۆک بە ڕۆمان کردنی ژیانی کەسێک بوو، کە چارەگە ســـەدەیەکی لە زیندان و چارەگە ســـەدەیەکی لە ئاوارەیی تێپەڕی. ژیانی مامە غەنی خۆی کارەسات بوو.
من پـــاش کۆتاییـــی وتووێژەکـــە، کۆپی هەموو کاســـێتەکان و ریزی وردی بابەتەکانم دا بـــە مامە غەنی. بڕیار بـــوو گوێیان بداتێ و وڵامـــم بداتەوە، ئەو کارە نەکـــرا و بێ خەبەر مامەوە، هەتا کتێبەکەیـــان بە ناوی ئاڵەکۆک لە چاپ دەرهات. پـــاش دەرچوونی کتێبەکە بـــە تەلەفوون لە گەڵ مامە غەنی زۆر بە زبری قســـەم کرد و داوام لێ کرد هـــۆی کارەکەم بۆ ڕوون کاتەوە، کـــە بۆچی کارێکی وا کراوە، ئـــەو بەڵێنـــی دا نامیلکەیەک بـــڵاو کاتەوە و باســـی ڕاســـتیی کتێبەکە و وتووێژەکە بکات. بەداخەوە ئەو کارەش نەکرا. «ئاڵەکۆک» خۆی بەڵگەنامەیەکە بۆ ئیســـپاتی کارەسات، کە بە دەستی بە ناو نووسەر و مێژوونووس و سیاسیی کورد خوڵقا. ئـــەوەی جیاوازیی ئەو دوو کتێبە لە چیدایە، جیا لەوەی باس کرا، دەکرێ ببێتە بابەت بۆ لێکۆڵینەوە. ئەوەش بگوترێ سەرجەم کاسێتەکان وەک خۆی و بە شێوەی دیجیتاڵی ماوەنەتەوە.

تیشک ئێوە لـــە هەر دوو زمانی کوردی و ئاڵمانیـــدا ئەزموونی شـــێعریتان هەیە و کتێبێکـــی دوو زمانەتان بە ناوی ســـەدەی ســـەرما چاپ کـــردووە. ژیانـــی غوربەت، ئاوارەیی و کوردایەتـــی چ کاریگەرییەکی لەسەر شێعری ئێوە هەبووە؟

من خۆم لە بازنەی شاعیراندا نابینم و لێشی نازانم. بە ویست، نەمویستووە شیعر بنووسم و بهۆنمەوە، بەڵام پەخشاننووس و تێکستنووس هەم، کە خۆم ناوی «وێنەم» لێناوە. گەنگەشەی ناو مێشکی من»بیر و هزره« کە لە تێکست و پەخشان و کورتە تێکست-دا دەریدەبڕم، کە ئەوەی ئاخریان ڕەنگە لە ئافۆریسم (Aphorism) نزیک بێ. حەزم لە نووسین و جەڕباندنی وشەکانی زمانی زەنگینی کوردییە و جار هەیە بە ڕۆژ و هەفتە، خۆم لە گەڵ چەند وشە و ڕستەیەک بۆ پەیداکردنی مانای هزریی خەریک دەکەم، ئەم پرۆسەیە هەرجار و هەمووجارێ، دەمگەشێنێتەوە و هەستی ئازادبوونم پێ دەبەخشێ! ئەو حەزەم بۆ زمانی ئاڵمانیش هەیە و هەر دوو زمان لای من گەلێک لە یەک نزیکن و هەر دوو زمان بە قووڵی خزمی یەکن.

من کوردم و بە هەر دوو زمان خۆم و نەتەوە و زێد و بوون و هزرم دەردەخەم. جار لە هەڵەبجە دەسووتێم و جار لە شارێکی هەندەران، جار لە ئامێدم و جار لە هەولێر و کرماشان و عەفرین و کۆبانێ. جار گۆی زەویم و جار کوردستان. جار ئالان کوردیم و جار سەری سەردارانی هەڵواسراو، جار شیرین و کەمانگەر و جار خودی خۆمم.

تێکستەکانی من پێشتر لە کتێبی ساڵانەی شیعری ئاڵمانیدا بڵاودەکرانەوە، لێرە و لەوێ دامودەزگای ئاڵمانی لەوانە ڕێکخراوی مافی مرۆڤ کەڵکیان لێ وەرگرتووە و لە بۆنەکان خوێندراونەتەوە. پێشتر کۆمەڵێک لەو تێکستانە، وەک نامیلەکەیەک بە زمانی ئاڵمانی بڵاو کراونەتەوە. خۆم لە شانۆ بۆ ڕاهێنانی دەنگ بە هەر دوو زمان کەڵکم لێ وەرگرتوون.

ئەو تێکستانە ڕەنگدانەوەی من و جیهانی منن، بۆ وێنە تێکستی سەدەی سەرما باس لە دۆڕانی هەستی ئینسان لە سەدەی بیست و یەک دەکا، سنوور باس لە بەزاندنی سنوور دەکا، گۆی زەوی باس لە ئینسان و زەوی دەکات، گەلێک لە تێکستەکان باسی مێژوو، فەلسەفە، هزر، جوانی و ئەوین لە خۆ دەگرن. بەڵێ کوردستان لە من و ژیان و بەرهەمەکانمدا ڕەنگیان داوتەوە، چ پێم زانیبێت، چ پێم نەزانیبێت.

بەرهەمەکانم لاسایی کردنەوەی هیچ شوێن و هیچ ڕێچکە و هیچ کەسێک نییە. بۆم گرنگ نەبووە و گرنگ نییە، بەرهەمەکانم دەچێتە ناو چ ڕێچکە و فۆرمێکەوە. گرنگ ئەوەیە برایم فەرشی هەست و بیر وهزری خۆی، وەک خۆی بە شێوەگەلی جیاواز دەردەبڕێ، جار دەبنە پەخشان، شیعر، تێکست، شانۆنامە، وێنە، یاخود یەک ڕستە، یان بابەتێک لە توێی نووسینێکی سیاسی، زانستی، یان هونەریی. من لە بەر دڵی هیچ کەس و هێزێک شتم نەنووسیوە و نانووسم. هیچ سفارشێکم وەرنەگرتووە و وەری ناگرم. کارەکان چەندە لە گەڵ قالیب و تابووت و پێوانەی ئەم و ئەو دێتەوە، بۆ من گرنگ نییە. من بە شوێن پەسەندکردنی ئەم و ئەو یا ئەو شوێن و ئەم شوێنەوە نەبووم. گەر وام کردبا، دەبووم بە کەسێکی تر لە دەرەوەی خۆم. ئەوە بەو مانایە نییە کە بیروبۆچوونی ئەم و ئەو وەرنەگرم، بە پێچەوانەوە، وەک پرینسیپ بیروبۆچوونی زۆر کەس لە هەموو ڕەدەیەکدا وەردەگرم و ڕەخنەگرانی بەرهەمەکانی خۆم خۆش دەوێ. کاری هونەری، کارێکی کۆمەڵایەتییە و دەبێ گوێبیستی بیروبۆچوونی کۆمەڵگا بین. بەڵام کۆمەڵگا من وەشوێن خۆی نادا و من وەشوێن کۆمەڵگا ناکەوم.

هەرچی نووسیومە، لە وانە ئەو تێکستانە بەرهەمی کات و سات و چرکەکانی ئینسانێکە کە بە درێژاییی تەمەنی، تاقیکردنەوەی خۆی هەبووە. ئەو کەسە لە خاکی کوردستان و لە ناو فەرهەنگ و زمان و شارستانییەتی کوردەوە، سەری هەڵداوە و لە ئاڵمان گیرساوەتەوە، نە بە هەڵکەوت بەڵکوو بە ویستی خۆی هاتووە

و بە ویستی خۆی گیرساوەتەوە. تێکستەکان کوردی- ئاڵمانی- ئینســانین. من غەریب نیم و هیچکات هەســتم بە غەریبــی نەکردووە، تێکستەکانیشــم بەرهەمی غەریبی نیین. ناڵە ناڵە لە هیچ بەرهەمێکی مندا نییە. هەســتی نامۆ بوون و خەمۆکی لە کارەکانمدا نابیندرێ. بێ هیوایی لە بەرهەمەکانمدا جێگای نەبۆتەوە، ئــەوەش لــە دەرەوە فێــر نەبــووم، لە وڵات فێربووم. من منداڵی سروشــتێکی تەڕ وتوش و دلڕفێنم و ســەردەمێک کەژەوان بووم و لە بەرزترین شــاخی ناوچەکە خلۆر بوومەتەوە و هەستاومەتەوە، لە کاتی داگیرکردنەوەی سەقز گوللـە بە بن گوێچکەمدا ویزەویزیان کردووە. چەندەی لە گەڵ ژان نزیکایەتیم هەیە، زۆرتر لە گەڵ ژیان. ئەدەبیات و هونەر، هاوڕێی ژیان و ژان و خۆشییەکانم بوون و هەن.

لــە دوایین کتێبتانــدا بە ناوی «پازڵی کوردبوون کورد: لە ناو ئەدەبیات و سیاسەت» هەست دەکرێ وەک پیواز پاک کــردن، لەگەڵ هەڵدانــەوەی لاپەڕەکانی ئەدەبیات و سیاسەت لە کوردستان، بە دەم گریانەوە، چەندین پرسی گرنگ سەبارەت بــە بوونی کــورد دەرووژێنن. چ شــتێک ئێــوەی هاندا کــە ئەم کتێبە بنووســن؟ پێتان وایە ناســنامەی کوردی زیاتر بەرەو ســازکردنی وێنەی کۆتایی پازڵەکە دەڕوا یاکوو پرش و بڵاوتر دەبێ؟

دیسان پرســیارێکی باش. بەڵێ لە کاتی نووسینی ئەم کتێبە، تووشی گەلێــک حاڵەت بــووم. هەرچەند کورد زمانێکی گەلێک زەنگین و ئەدەبیاتێکی پڕ لەهەست و خۆشەویستی و ئەوین ودڵداری و پڕ لە ڕەنگدانەوەی سروشت و ڕەنگدانەوەی ســۆز وعاتیفەی بۆ زێد و نیشتمان و خەبات و وەرگرتنی ئازادی هەیە، بەڵام ئەو ئەدەبیاتە و خوڵقێنەرانــی جگــە لە بەخشــینی هێز، بیر وهزریان لە سەر بەیس و بنەوانی فەلسەفی بە مرۆڤی کورد نەبەخشیوە و مرۆڤی کوردیان لە زیندانی تێگەیشتنی ئایینی، هەموو ئایینەکان، بە تایبەت ئیسلام ڕزگار نەکردووە و نەیانتوانیوە ناسنامەی نەتەوەیی گشتی بە هەموو تیرە و باوەڕمەندانــی هەمە جۆر و ئاخێوەرانی جیاواز لــە ژێر ناو و ناســنامەی کوردی ببەخشــن، تەنانەت تا ئێستا نەیانتوانیوە زمانێکی گشتگیر بۆ تێگەیشتن لە یەکتر، ئەدەبیاتێکی گشتگیر و تێگەیشــتنێکی گشتگیر لە ســەر بنەمای هزری گشــتگیر بخوڵقێنن. بەڵێ زۆرجار بێزار بووم. شانۆنامەی «دایکی نیشتمان» کە باسمان کرد، بە شیعرەکانی حاجی قادر ڕازاوەتەوە کە بە چڕی پەســنی خودا دەدات، خودایەک کە عوســمانلی و پــارس و عارەب خــۆی پێوە هەڵدەواســن بۆ قڕکردنی کــورد. خانی خۆی دەکاتە غوڵامی خودا و دوای ئەوە دەگاتە باسی مەم و زین، هەموو شــتێک لە خۆی، بۆ خودا دادەماڵێ. ئەم تێگەیشتنانە لە ناوەوە، کوردیان کۆیلە هێشتۆتەوە و هزری ئازاد بیرکردنەوەیان لــێ وەرگرتــووە و هەمــوو داکەوتنــەکان و شکەســت و کارەســاتەکانی خۆیان بە ڕەزای خودا بەستۆتەوە. ئەم تێگەیشتنە لە ئەدەبیاتی کوردیدا، منی بێزار کردووە و بێزارم دەکات.

کتێبــی «پازڵــی کوردبــوون» دەرفەتێکە بــۆ لاکردنەوە لە پرســیارە ســەرەکییەکانی ناســنامەی کورد و پێکهاتەکانی و دەرخستنی لایەنەکانــی. ئــەو کتێبە ئاوڕ لــە ئەدەبیات، سیاســەت، ئیدئۆلۆژی، ئایین و کیان دەداتەوە کە دەوریان لە بێ ناســنامە کردن، یان پاک کردنەوەی ناســنامەی کورد هەبووە. هەروەها بەرهەمــەکان و تێگەیشــتنی کۆمەڵێــک لە ڕۆشــنبیران و شــاعیرانی ســەدەی بیست و پێشــتر، ڕەخنەگرانە ئاوریان لــێ دەدرێتەوە. کتێبەکــە حەولێکە بۆ دیاڵــۆگ و گەڕانەوەی ڕەخنەئامێــز و هەڵســەنگاندنی بەرهەمــی دەروونــی و زیهنیــی ڕۆشــنبیرانی کورد لە بەستێنی ئەدەبیات، نەتەوە، سیاسەت. من پێم

وایە پرۆسەی ناسنامەی کوردبوون، لە بووندایە، بەڵام لەمپەری یەکجار زۆر لە سێ لایەنەوە بۆ بێ ناسنامە کردن و بێ ناسنامە بوون لە ئارادیە، یەک لایەنی ناوخۆیی، دوو ناوچەیی و سێ جیهانی، مەبەست بە تەنیا سیاسەت نییە، بەڵکوو جگە لە سیاسەت مەبەست پرۆسەی فکری، فەرهەنگی، ئیدئۆلۆژیک، ئایینی، کۆمەڵایەتی و هەروەها ئابوورییە. مرۆڤی کورد لە هەموو ئەو خاڵانەدا، کەمایەسیی جیددیی هەیە و هەر کام لەو خاڵانە دەتوانێ کورد لە ناسنامەی خۆی تەنانەت بە دڵخواز دوور خاتەوە. گرفتی کورد تەنیا سیاسی نییە، بەڵکوو گرفتێکی کۆمپلێکس و چروپڕ و ئاڵۆزە. هەر بۆیە ئەدەبیات و بە تایبەت شیعر و خاوەنەکانیان، کە لە کتێبەکەدا بە خەستی باسیان لێ دەکرێ، نەیانتوانیوە، بەرەنگاری ئەو ئاڵۆزییە هەمەلایەنەیە ببن. کتێبەکە خوێنەر لە گەڵ پرسیاری زۆرتر ڕووبەڕوو دەکات.

تیشک *یەکێک لە چالاکییە هەرە گرنگەکانی ئێوە ئیش کردن لە سەر مژاری پەروەردە بووە. ئێوە بە مەبەستی جێبەجێ کردنی پرۆژە فیکرییەکەی خۆتان، لە ساڵی ۲۰۱۱ ئەنیستیتۆیەکتان لە ئاڵمان بە ناوی لێرنهاوس دامەزراندووە و بە تایبەت لەم ساڵانەی دواییدا پەرەتان بە چالاکیی خۆتان لە ئاستی چەند وڵاتی ئوورووپاییدا داوە. پێمان خۆشە هەم بزانین پێناسەی پیداگۆژی بۆ ژیانی مرۆڤی مۆدێرن چییە و هەم کەمێک زیاتر لە گەڵ پێکهاتە و شێوازی کارکردنی ئەنستیتۆکەتان ئاشنا ببین.*

وەک شانۆپێداگۆگ و داڕێژەری سیستەمی فێربوون، کاری من بەو مانایەی کە لە پەروەردە و ڕاهێنان، «ئامووزش و پەروەرش» دەکرێ، نییە. من کەس پەروەردە ناکەم، کەس ڕاناهێنم و ئەو تێگەیشتنە بە چاوپۆشی لە سروشتی مرۆڤ و وەرگرتنی سەربەخۆیی و پاسیڤ کردنی دەوری کەسایەتیی ئینسان و خاوکردنەوەی مێشک دەبینم.

ئێمە لە «لێرنهاوس» ئێمکان بۆ فێربوون پێکدەهێنین و هاوڕێیەتیی «پرۆسەی فێربوون» دەکەین و چێژوەرگرتن دەگەڕێنینەوە بۆ فێربوون و مەیل و ویست و خواست دەکەینە بنەما بۆ فێربوون. ئەو تێگەیشتنە کە لە سەدەکان و هەزارەکانی پێشوو، هەتا ئێستا لە فێرگە ئایینی و نائایینییەکان و بە ناوی زانست و پێشکەوتن پەرەی ساندووە و مرۆڤ «پەروەردە« دەکات و «ڕادەهێنێ»، تێگەیشتنی من و هاوکارانم نییە.

لە سیستەمەکاندا (سیاسی، ئیدئۆلۆژیک، ئایینی...) لە ڕۆژی یەکەمەوە هەتا دوا قۆناخی خوێندن، تاک وەک تاکی جیاواز لە یەک، تاکی ئازاد، تاکی خاوەن تایبەتمەندی سەیر ناکرێ. منداڵ، لاو و گەورە، وادارەکرێ خۆی لە گەڵ نۆرمەکان و داخوازییەکانی سیستەم و کەسی سەرەوەی خۆی لێرە موعەلیم یا ئوستاد ڕابهێنێ و خۆی بگونجێنێ و پەیتا پەیتا لە ڕێگای تاقیکردنەوە و ئیمتیحانەکان بیسەلمێنێ کە ئەو بە گوێرەی چاوەڕوانییەکان، پەروەردە کراوە و بە پێی ویستی سیستەم و نۆرمەکان و ویست و داخوازی فێرکار و پەروەردەکار، ڕاهێندراوە.

ئەم سیستەمانە ئیمکان بۆ هەر تاکێک بە پێی تایبەتمەندییەکان و چۆنیەتیی کەسایەتییان پێک ناهێنن. لەو سیستەمانەدا، پێداگۆگی بە مانای هۆمانیستی، ئینسانی کە ڕەنگدانەوەی چۆنیەتیی تاک و ویست وخواست و توانا و لێهاتووییەکانی بێ، نابیندرێ، هەر چەند لە چەند سەدەی ڕابردوو و سەدەی ئێستا گۆڕانکاری لە تێگەیشتن لە پێداگۆگی و مێتۆدەکان پێکهاتووە و ئینسانیتر لە سەدەکانی ناوەڕاست و سیستەمی تۆتالیتێری سیاسی و ئایینی، لە گەڵ منداڵ هەڵسوکەوت دەکرێ.

ناسینی تاکە کەس و ئاگاداربوون لە گرێکانی سەر ڕێگای فێربوون لە تاکەکەسدا گرنگە. چین ئەو گرفتانەی پێش بە پرۆسەی فێربوون دەگرن؟ ئێمە بۆ فێربوون، سروشتی مرۆڤ و هۆمانیسم بە بەیس و بنەما دەگرین. ئەو بەیس وبنەمایەی کە لە مەدرەسەکان و زانستگاکان لە بەرچاو ناگیرێ. ئیجبار بۆ فێربوون و خۆگونجاندن لە گەڵ سیستەم دەبن بە بنەما. مەدرەسەکانی کلیسا و دواتر مەدرەسەکانی سەردەمی گەشەی سەنعەتی و سەرمایەداری، مرۆڤیان بۆ مەبەست و وڵامدانەوە بە نیازی خۆیان پەروەردە دەکرد. کەم نیین ئەو کتێب و بەڵگەنامانەی کە مەدرەسەکان وەک سەربازخانە و شوێنی چەوساندنەوە دەنەخشێنن.

ئێمە «فێربوون» وەک پرۆسەیەکی بەردەوامی نەپچڕاوە دەبینیین کە لە منداڵدانی دایکەوە بۆ منداڵ دەست پێدەکات، هەتا مردن. ئێمە سوود لە نۆیرۆلۆژی، بیۆلۆژی و هەروەها سیستەمی جووڵەی Brain Gym و مێتۆد و جووڵەکانی شانۆ و شانۆپێداگۆگی بۆ خوردبوونەوە(Konzentration) و لەناوبردنی بلۆکەبوونی ناو مێشک، وەردەگرین، بۆ ئەوەی بە پێی ویست و خواست و تایبەتمەندییەکانی تاک، پرۆسەی فێربوون بەڕێوە بچێ. ئێمە کە لە سەردەمی دیجیتاڵی و دوو جیهانی ڕێئاڵ و مەجازی و دووربوونەوە لە سرووشتدا دەژین، پێویستمان بە پێداگۆگیی هۆمانیستی و دێموکراتیک هەیە بۆ ئەوەی منداڵ و لاو توانایی بڕیاردانی سەربەخۆ پەیدا بکەن.

لێرنهاوس(ماڵی فێربوون) ماڵێکە پڕ لە ئیمکان و کەرەسە بۆ فێربوون و چێژوەرگرتن لە فێربوون، هەر لە کتێب و مێدیۆمی تر هەتا دەیان چەشن پرۆگرام و گەمەی فێربوون. ناوەندی ئەو پرۆژەیە کەرەسە و مێتۆدەکان نین، بەڵکوو مرۆڤ و مرۆڤ و چۆنیەتیی کار و هەڵسوکەوت لە پرۆسەی فێربوونە. ڕێگایەکی نوێ کە هێدی هێدی جێگای خۆی لە ناو کۆمەڵگا، فێرگە و زانستگا لە ئاڵمان دەکاتەوە و لە چەند ساڵی ڕابردوودا جگە لە ئاڵمان لە ئیتالیا و فەڕانسەوە خوێندکار بۆ ئاشنابوون لە گەڵ لێرنهاوس دێنە کۆڵن و پێنج تا شەش هەفتە لامان دەمێننەوە. ئەوە جگە لەو خوێندکارانەی زانستگا و فێرگەکانی شاری کۆڵن و شارەکانی تری ئەیالەتەکانە. مێدیا لەم بەستێنەدا پاڵپشتی کارەکانمان بوون.

لە پێداگۆگی مۆدێرنیشدا ڕەنگە یەکێک لە مژارەکان ئەوە بێ چۆن پرسیارمان هەبێ و بە چ شێوازێک بە شوێن وەڵامدا بگەڕێین. وەک هایدیگەر ئاماژەی پێ داوە، ئەم گەڕانەیە کە هەقیقەت وێنا دەکا. ئێوە چۆن بۆ ئەم باسە دەڕوانن؟

پرسیارکردن ڕەنگدانەوەی بیرکردنەوەی مرۆڤە. کاتێک منداڵێکی سێ ساڵان لە باخچەی منداڵان دەگەڕێتەوە و لە دایکی دەپرسێ: «من لە کوێوە هاتووم؟» و دایکی وڵام دەداتەوە. «تۆ لە زگی منداڵبووی» و ئەو وڵامە منداڵ تێر ناکا و دیسان دەپرسێ: «نا، یەکەم کەس لە کوێوە هاتووە؟». مانای ئەوەیە کە پرسیارکردن، نیازە بۆ دەرخستنی حەقیقەت، پرسیاری»من لە کوێوە هاتووم» نیازە بۆ فێربوون، نیازە بۆ خۆناسین، نیازە بۆ بوون و، پێوەندیی بەوەوە نییە کە پرسیارکەر منداڵێکی سێ ساڵانە، یاخۆ فەیلەسووفێکی حەفتا ساڵە.

ئەوەی «چۆن پرسیارمان هەبێ؟» گەر مەبەست ئەوە بێ»چۆن دەگەین بە پرسیارکردن؟» گرێدراوی کەسەکە و دەوروبەری و کۆمەڵگا و فەرهەنگ و ڕەخساندنی بوار بۆ پەیداکردنی کەسایەتیی پرسیارکەرە. گەر مەبەست فۆرم و مێتۆد بێ، کە «چۆن پرسیار بکەین؟» بۆ ئەوە وڵامم نییە و وڵامەکەش لە پێوەندی لە گەڵ منداڵ بە

پێویســـت نازانم. ئەوەی «بە چ شـــێوازێک بە شوێن وڵامدا بگەڕێین؟» لێرەش گەر مەبەست تەکنیـــک و مێتۆد بێ، باســـێکی بـــێ برانەوە دەهێنێتە پێش و بەکارهێنانی هەر مێتۆدێک، وڵامی جیاواز دەداتەوە. لـــە بواری پێداگۆگی و شـــێوەی هەڵســـوکەوت لە گەڵ منداڵ لە مەدرەسەکان، مێتۆدگەلی جیاواز بۆ ئارمانجی جیـــاوازی سیســـتەمە فکـــری، ئیدئۆلۆژیک، سیاسی و کۆمەلایەتییەکان بەکاردەهێندرێن.

بەڵـــێ هونەرێـــک بـــە نـــاوی هونـــەری پرســـیارکردن لە هەر مرۆڤێکدا بەدی دەکرێ و ڕەنگـــە مـــرۆڤ بتوانێ فێرببـــێ، بەڵام ئەوە مەسەلەی منداڵ نییە، منداڵ بە پێی سروشت و ویســـت و خواســـتی خۆی پرسیار دەکات و لە پرۆســـەدا، ستایل و شـــێوە و فۆرمی خۆی پەیـــدا دەکات کە لـــە تاقیکردنەوەی خۆی و تێگەیشتنی خۆیەوە سەرچاوە دەگرێ.

ئەو منداڵەی «پرسیاری لە کوێوە هاتووم»ی لـــە دایکی کردووە، بە ئێمە دەســـەلمێنێ کە «پرسیارکردن» گرنگە، نە «چۆن پرسیارکردن». ئەڵبەت گەر مەبەستی ئێوە «چۆن پرسیارمان هەبـــێ»، لایەنی پێداگۆگـــی و مێتۆدیک بێ، دیسان دەمانخاتە ناو ئەو بازنەیە و دووركەوتنەوە لە سروشتی تاکەکان، کە نابێتە ڕەنگدانەوەی تاک و تایبەتمەندییەکانی و مرۆڤ دەخاتە ناو گەمەیەکەوە، کە گەمەی منداڵ نییە! گەر ئەو منداڵە ئیمکانی پرسیارکردنی لێ وەرنەگیرێ، بەربەســـت نەکرێ بە هۆی فەرهەنگی، داب و نەریـــت و ئاییـــن و عەیبە و چـــی و چی، لە پرۆسەی فێربووندا، خۆی تێدەگا و دەزانێ چۆن پرسیارەکانی بێنێتە گۆڕێ. گرفت ئەوەیە کە نە لە ناو بنەماڵەکان، نە لە باخچەی منداڵان هەتا دوا پلەکانی زانســـتگا، ئەو دەرفەت و ئیمکانە ئازادە بە تەواوی نابیندرێ، کە پرسیار بکەن.

بەشی دووهەمی پرسیارەکە«بە چ شێوازێک بە شـــوێن وڵامدا بگەڕێین؟». گەر منداڵ و لاو خۆی بتوانێ وڵامی پرسیارەکانی پەیدا بکات، پێویستی بە کەســـی بەرانبەر(دایک و باوک، موعەلیم و ...) نامێنێ، هەر وەک چۆن ئێستا ئینترنێت ئیمکانـــی بۆ منداڵان و لاوان دابین کردووە، خۆیان وڵام بۆ پرســـیارەکانیان پەیدا بکەن. ڕەنگە لێـــرە بگوترێ، گەر خۆی بە بێ چاوەدێر(موعەلیـــم، دایک و باب و پێداگۆگ) لە وڵام بگـــەڕێ، ئەوە ڕەنگە بـــە لاڕێدا بڕوا؟ ئەم شـــک و گومان و بـــێ باوەڕییە، بەرهەمی «ڕاهێنان و پەروەردە و پێداگۆگی» و کۆمەڵگای سەقەتە. بەرهەمی بنەماڵە و باخچەی منداڵان و مەدرەســـە و ئاییـــن و فەرهەنـــگ و داب و نەریت و کۆمەڵگای ناساخە. گەر لە منداڵییەوە منـــداڵ ئیمکانـــی بۆ ڕەخســـابێ و گرنگی بە سەربەخۆیی فکری، کەســـایەتی، فەرهەنگی و پرۆســـەی فێربوون و خۆگرتنی کەســـایەتی درابێ، هێندە تێگەیشـــتوو و باوەڕبەخۆی لێ دەردێ، کـــە بزانێ چۆن و لـــە چ ڕێگایەکەوە وڵامەکان پەیـــدا بکات. گەر وا نەبێ، هاوڕێیی کردنی منداڵ، ســـوودبەخش دەبێ. دووبارەی دەکەمەوە هاوڕێیی کردن. لە هاوڕێیی کردندا، دیالۆگ و گفتوگۆ هەیە و منداڵ بەشدار دەبێ لە گفتوگۆ و لە ڕێگای دیالۆگەوە بۆچوونەکان ئاڵوگۆڕ دەکرێن.

باشترین و هۆمانیستیترین و سروشتیترین شێواز بۆ پەیداکردنی وڵام، چوونە ناو پرۆسەی گەڕانە، کە ئێوە لە زمانی هایدیگەرەوە باستان کرد. گەر مەبەستی هایدیگەریش چوونە ناو ئەو پرۆســـەیە بێ، کە مرۆڤ تاقیکردنەوەی خۆی پەیدا بکات، ئـــەوە پڕبایخە! ئەو تاقیکردنەوەیە دەتوانـــێ تەنانـــەت، وڵام پەیداکـــردن بـــۆ مەسەلەیەکی ماتماتیک بێ. کە وایە پێداگۆگی جێی باســـی ئێمـــە، گەڕانەوە بـــۆ پێداگۆگی سروشـــتی و هۆمانیســـتییە. فەیلەســـووف و پێداگۆگەکان، بۆ بیرکردنەوە و پرســـیارکردن و ڕێـــگا پەیداکردن یارمەتیـــدەر هەن، بەڵام جێگای مێشک و بیرکردنەوە و تاقیکردنەوەی تاکە کەســـەکان ناگرنەوە. گەر ئەوە ڕوو بدات، کۆمەڵگا ڕووبەڕووی ئەو گرفتانە دەبێتەوە، کە بەردەوام ڕووبەڕووی بۆتەوە.